

FERENCZES ISTVÁN

Veszedelemről álmodom 6/1

FERENCZES ISTVÁN (1945) Csíkszereda

Augusztus van, jobbágy-kéken, mély türkizben tündököl az éjszakai égbolt, s én hanyatt kiterülve, egy ölnyi szénán nézem, nézem Szent Lőrinc hulló könyveit. Nem jön álom a szememre. Szikrázik minden, mintha Csaba királyfi bujdosó, hazát kereső vitézeinek rongyos lovai rúgnák a tűzköves Hadak útját, patkót csattogtatva, csillagot pattintva vonul a Hargita fölött, át a Csíki-havasokon valami fogcsikorgató, földrengéses arcú, riadalmas keserűség.

Augusztus van, visszaadták a földeket, a havast, a szentséges havast. Tehát kaszára érett a fű. Tehát honunkká kell tenni újból a nagy garral, istenkáromlással, pofozásokkal, a hódítók, a gyarmatosítók göggyével elorzott, gyönyörű, mítoszokat lengető havasainkat, akik így vagy úgy, sosem nagyúri mód, krózsusian ugyan, de adták kenyerét a csíki, gyergyói székelynek. Amíg ki nem irtották a szívéből is. De hát ki lehet-é irtani egy tájat, mely bölcsőt és koporsót, megváltó jászlat ad?

Augusztus van, elő hát az élesre kalapált kaszákat, elő a nyikorgó szénás szekeret, elő a régi katonaládát, amellyel az öreg nagyapa masírozott Isonzó vagy Lemberg felé. Lemállott oldaláról már a tulipán, a szegfű, a rezeda, a jázminvirág, égbe röppent a szabadság szelíd madara, a vadgalamb is, díszesnek egyáltalán nem díszes már ez a régmúltakból üzenő fekete doboz. Szükszavú, akár megrozszant, öreg gazdája, de azért még szolgál, hűvösen tartja a havasi elemózsiát, a túrót, a szalonnát, a málélisztet, a vereshagymát, s ha jószerencsénk is segített, a Feteşi-en gyártott paszulykonzervet. A tejet és származékait pedig hozza magával a két szomorú szemű, szekér előtt bandukoló piros-tarka tehénke. Mert augusztus van, „Hazánk reménye, Nagyboldogasszony hava”, „Szent István király” évszaka, aki elé – Kós Károly országépítő szerint már akkoron – oly elhagyatott mód, társakat keresőn vonultak fel apró, kesely lábú, bozontos lovaikon valami furcsa, napbarnított, cserzett arcú, tömzsi seregek innen, a Hargita szederjeskékre ütlegelt rengetegeből. Vissza kell hát venni ezt a rengeteget, ahonnan Szakállas Ábel boldult bele a nagyvilágba, átlódulván az országon is, ahol Uz Bence és utódai etették be a királyi és elvtárs úri vadászatorgiákra a Kárpátok büszkeségét, a barna vérmedvét. Vissza kell venni ezt a legendától viselős tájat, ahol Szűzmáriás királyfiak próbálnak üdvözülni. Jégtörő Mátyások hajolnak a források fölé, bújnak át a szivárvány bolthajtásai alatt a csoda, az átváltozás reményében, s ahol Szép Domokos Annák átkozzák ezt a cudar világot.

Vissza kell venni a havast, de hol van? Megvan-e még? Ebből a csillagzaporos augusztusi éjszakából szomorúan jelentem, hogy nincs meg, de keressük. Mert ami itt van, az már nem a Havas. Áttiporták, megirtották, fölmarták üszök-sebesre mindent egybemosó közös gazdálkodásunk mioritikus, szocialista nyájai, miként a balkáni karsztokat Pán félisten kecskenyájai. Tanktalpak nyomai, harckocsik nagy téringőzései a szocializmus védelmére, a világ-békére felesküdt dicső hadseregünk még dicsőbb hadgyakorlatainak, vak-töltényes éleslövészeteinek ótvareit viseli ez a hegyarc, ahol nem lelek meg semmit és senkit. Az erdősáv helyén hitvány, seggvakaróval benőtt cserjés trágárkodik, s a forrás, a drága élet vize, ahová a ránk szakadó szürkületben, félelmet elűzendő, oly szeppenetes füttyöréssel mentem, most áporodott,

selymékes vizével valami bivalyferesztő dagonyára emlékeztet. És a fű? Hol van az illatos, baltacímes, imolás, szarvaskerepes, tárnicsos, pucaviolás, murvaleveles ezerjófű, hol van? Szittyó, sziksófű, hélazab, zászpa, aszat, acsalapú, ordinaré tyúkorrfű, s ki tudja, miféle számkivetettjei tenyésznek itt még a vegetáriumnak, amely fölött átsuhan a kasza. Ebből aligha leszen tejfakasztó széna, de még kötélrevaló sem a fejünk fölé... Ezt a havast visszavenni csak úgy lehet, miként megboldogult, atyai nagyapám, nevezett Ferencz S. László vevé vissza világgá indult puliszkáját. Így történt: épp estebédhez főzte a puliszkát. Kint, a szállás előtt, a szabad tűzhelyen. Keményre, kiadósra kavarta, mert így szerette. Mikor kész lett, kiborította a piros csíkos szóttesre, mely a tűzhely mellett asztalként is szolgált a szabad földön. Történt pedig egy ilyen mélabús alkonyaton, hogy az üstből kiborított málékerék függetlenítette önmagát. Elindult lefele az oldalon, mert a havas olyan oldalas. Gurult, gurult, s eltűnt a szegélyerdő homályában. Nézte apó, nézte, s aztán lehuppant a földre. Csönd lett, csönd, mint királygyilkosság után a tragédiákban. Aztán fölkapta a túrós dobozt, s a puliszka után dobta: „– Ne, cseszd meg, vigyed, legyen meg a kötséged es, ha már elvetted a kenyeret. Lakjál jól, ha megirigyelted tőlünk ezt a semmit.” Aztán újra csönd. Idő teltén megszólalt az Isonzó sebeivel ékesített öreg hadfi: „– Menj, kicsi fiam, hozz vissza valamit belőle.” Rettegve, félve a sötét fenyevest indultam el, mert félelemnél nagyobb úr, az éhség bitorolt. Vissza is hoztam a murva szénával panírozott puliszkát s a túrós dobozt. Sikerült megmenteni két „medvebocsra” való, parázson süthető túrós gombócot. Nem laktunk jól, de megcsaltuk magunkat illatának ígézetével. Ilyen volt hát a hajdani havas, mely életemnek legcsodálatosabb, legkatartikusabb élményeivel, az igazzal, a szabadsággal ajándékozott meg. És olyan emberségnek tett a megismerőjévé, megtanulójává, amelyet később, tudor borjú koromban nagy íróink, de leginkább Tamási Áron műveiben leltem fel újra. Későbbi olvasmányaimból azt is értésemre adták aztán, hogy hát ez a világ egy szürrealista, mitizált, idillikus, idealizált vitézkötéses, trágyaszagú milió, mely meghamisítja a könyörtelen realizmust. S mindezeket állítják azok, akik zöld kalapban, tirolai nadrágban futottak át e tájon, csodabogár-keresendő, lepkefogóval közeledvén embereihez. Eskü alatt vallom, állítom: Tamási hősei épp olyanok voltak, mint akiket e havasokon megismertem. Éppoly csavarintós észjárásúak, éppoly tüzet árulok, szerelmükért bicskára vete-medők, éppoly pogányok, mint Szász Tamás, mint Külü Benke, mint Tündöklő Jeromos s a többiek, akik fölött annyiszor elaludt lehajtott fejjel a gondviselés. Suhogtak hajnalban a kaszák, hóharmat hullott, jött az istentelen küzdelem az elemi erőkkal. De eljött az este is. Kint a hegyen megszólalt a tárogató, Feri bácsi bicskával faragott tárogatója, hogy azt mondja, hogy azt mondja: Olyan kihalt, olyan árva Krasznahorka büszke vára, mert zokog a szél Késmárk fölött, és a nagymajtényi síkon eltörött a zászló, és megjött a muszka százezer emberrel, hát nem csoda, hogy ahol én elmegyek, még a fák is sírnak, s nekünk a legszebbik estét fekete gyászra festették. De most egy kicsit ha elaggottan, fáradtan, elgyötörten is, de boldogok vagyunk, mert együtt vagyunk, egy cseppnyi szilvórium is jut, velünk az ének s ígérete a mesének...

Augusztus van, döbbenetes nyárutó a Hargita fölött. A székely visszanyerte a havast, amely már nem a régi. Daciával jön, kaszálógéppel, rohan, küzd a szinte semmiért, meglelte újbóli küldetését: a gürcölést. Mert ez a mostani havas nem ad semmit. De velünk a remény, öröktől fogvást velünk volt, úgy fordítja az ég felé arcaink, mint aki bizton tudja, hogy egyszer leszállnak azok a Tejúton nyargaló vitézek, s beállnak közénk kalákát kaszálni. Mert más nem jön segíteni. Legfeljebb a még fentebb lakó. De ő hol adja, hol veszi. Úgy teszen, mint néhai Ferencz S. Lászlóval az imént. Vitte a vihar, vitte a lábai alól az apró murva szénát. Hiába lépett rá, hiába feküdt rá, az első mozdu-

latnál csak elsöpörte, repült a kóst. Megunván e keserves hiábavalóságot kezébe vett egy maréknyi szénát, s földobta a magosságba: „ – Ne, b... meg! Ha akarsz adni, adjál, ha nem, vidd az egészet, de belőlem csúfot ne űzz! Ezért a kicsi szénáért térdre nem esek előtted!”

Viszi most is. A semmit. A semmit. De térdre nem esünk előtte. Mert augusztus van. Mert velünk a Hold, a Nap s a csillagok.

•

Midőn ezeket írom a kilencvenes évek elején, még tele volt derűlátással a Kárpátok hurkába kapaszkodó székely kishaza. Dühöngött az optimizmus. Olyan felhőtlennek tűnt minden, olyan jövődősnek, hogy szinte fájt, képzeletbelien, mint a lecsonkolt végtag helye, melynek mélyén már ott nyüzsögtek a kételyek alattomos pondrói. Hess, te hitványul ólálkodó kicsinyhitűség, hiszen a miénk újra a föld, a birtok, ami mindig is a miénk volt, a magunk gazdái és urai lettünk megint, s a többit majd meglátjuk, a lényeg az, hogy két lábbal állhatunk rá arra a földre, amelyet már-már feledtetni akart az idő, a kor, a történelem! A fiatalabbak valóban elfeledték, még a meséinkből sem hitték már, hogy valóban létezett, valóban a miénk volt. Nem is érdekelte talán őket. A hirtelen kinyílt világban, a ránk romlott demokráciában nekirohantak a nagyvilágnak. Hadd menjenek, épp csak hazatértükkor jófajta cseh kaszákat hozzanak, mert igazi kaszánk sem maradt, de nem baj. Szerzünk. Kaszát, kaszakövet, kaszaverőt, szekeret, jármot, ekét, boronát, sarabolót, vetőgépet, lovakat, a lovakra hámot, kiséperjük a pókhálós csúrt, istállót – fel Belgrádra! Kezdhetjük. Előlről. Azaz: folytassuk. Onnan, ahol valamikor abbahagytuk.

Mint az első világháború végén, mikor a frontról hazatértünk, vagy a fogásból való kiszabadulás után. Vagy mint a második világháború után, a '46-os nagy aszály után. Vagy mint az ötvenes években, a mezőgazdaság szocialista átalakítása előtt, amikor a háborúk utáni rablásoknál is nagyobb rablások történtek, mert a földdel együtt a közösbe, a kollektív felelőtlenség birtokába vettek szerszámot, jószágot, mindent, csak a csóré seggünkkel maradtunk.

Az idősebbek, talán még az én korosztályom is azt hitte, hogy ott folytatódik minden, az ötvenes évek közepére virágzónak látszó egyéni kisgazdálkodásnál, amikor a székely gazdák még a maguk urainak tüntek, bár talmi látszat volt ez is, mint sok minden a virányos szocializmus éveiben. Illúzió volt ez a hit, egy-két év alatt kiderült, hogy nem lehet ott folytatni, ahol abbahagyták. A havast sem. Néhányan még muszáj-Herkulesként megkeresték kaszálós helyeik, amelyeket nem nőtt be az erdő, kitakarították, talán még kaszálóházat is eszkábáltak a közepére, augusztusban összekínlódtak egy-két szekérenyi szénát, hogy télen majd a szánúton lefuvarozzák. Aztán kiderült, a kutyának sem kell, hisz a bentiben, a réteken, a tanorokban termetnek sem kerül gazda. Évtizednek sem kellett eltelnie, kiderült, hogy nincs szükség a havasra. Nincs, mert a bennlévőt sem tudják megművelni. Előbb az erdők alatti szántókat, majd a dombokon lévő teraszokat hagyták begyepesedni, kaszálóvá örökzöldülni. A szántóföldi gazdálkodás végleg leköltözött a völgyi mezőkre, a medence lankáira. Nem kell már a havas, mert már állat sincs annyi, mint az ötvenes években, amikor abba kellett hagyni. Szülőfalumban mára alig van tucatnyi nagyállat. A juhnyáj, amelynek egykoron a szokásjog szerint a havas leghátsó felében volt a legelője, most a faluhoz legközelebb eső erdőaljban tanyázik, a Várdomb körül, ott, ahol hajdanán a lólegelő volt, ahol annak idején olyan keservesen elbolondultam vala. Sic transit gloria...

•

A mi havasainkkal Orbán Balázs külön is foglalkozik, mert különleges státusuk volt. „...szükségesnek látom itt néhány szóval megismertetni a már fel- említett, s ezután többször előforduló N e g y e d f é l m e g y e h a v a s á t” – kezdi ismertetését a székely enciklopédista.

„Ez a havas a szentmártoni Kereszthavastól kezdve felnyúlt a Gyimeshez, és állott Hosszúhavas, Szellő, Borjústelke, Borda, Piricska, Pereshavas és Galambhalma nevű havasokból. E havasokat pedig Báthori Kristóf fejedelem ajándékozta Negyedfél megyének jutalmul azért, hogy a Piricske szoroson a Szulcza vize mellett beütött török portyázókat hősileg kiverték. Negyedfél megye pedig azért, mert azt 3 és fél egyházmegyét (egyházközséget) alkotó 7 falu bírta, név szerint Ménaság, Mindszent és Sz.-Lélek, Delne és Pálfalva, s végre a fél megyét alkotó Csobotfalva és Csomortány. Az eredeti adományle- vél 1562-ben elégett, minek következtében 1666-ban a Negyedfél megye né- pei összegyűltek a Csomortányon felül lévő Vasondkapuhoz, hol 20 pontban e havas birtoklására törvényeket és rendszabályokat hoztak, melyeket Apafi 1675-ben Fehérvárott megerősítvén, törvényerejűvé tett. Ezen határozatok- ban oly sok eredetiség, az akkori magánjog körére oly becses világot vető adatok vannak, hogy annak érdekesebb pontjaiból kivonatilag egyet s más- t közölni nem lesz érdektelen.

Választott, esküdt havasbírótság volt, mely a rendre és birtoklásra fel- ügyelt, mely egyszersmind ítélethozási és büntetési joggal volt felruházva.

Tavasszal, cantaté vasárnapján minden marha kilitatott ezen havasokról, ha azután marha ment oda, a havasbírák behajthatták, megtizedelhették. Havasórizni mindenki tartozott kimenni a havasbíró rendeletére; ki nem en- gedelmeskedett, 1 fertig büntették.

Kaszálni Szt. Lőrincz-napkor kezdtek, pedig nem volt ott senkinek elkülö- nített birtoka, hanem mindenkinél a kaszások száma volt meghatározva, mégpedig a havasbírák ötöd-magokkal, nemes nyolczad magával, lófő ne- gyed-magával, darabont harmad-magával, ökrös jobbágy ketted-magával, zsellér egyedül. Helyet foglalni napkeltekor lehetett, de dolgot kezdeni csak naphaladtakor, hogy az ünnep meg ne szegessék; ki ez ellen vétett, a havasbírótság kitiltotta a havasból, s csak három forint lefizetése után vétetett vissza. Ha valaki maga kaszálni nem mehetett, rész fűvét másnak el nem ad- hatta, csinált szénáját is idegennek csak úgy adhatta el, ha a bebírókból vevő nem találkoznék. A kaszálás alatt a havasbírákból legalább háromnak mindig ott kellett lenni; ki a havasbíró pecsétjének nem engedelmeskedett, kiveszett a havasból (kitiltatott); hatalmaskodása ugyanazonos volt a más törvényszé- kek ellen elkövetett ily vétségekkel, még ha gyilkosság vagy haláleset fordult is elő, akkor is más törvényszék teljes kizárásával, a havasbírótság hozott íté- letet. Ha valaki vagy valamely falu idegen procatort vagy bírát akart behozni, 100 aranyforintra büntettetett, ugyanennyire azon falu vagy egyén, ki a közös havasok felosztását indítványozná, és 200 aranyforintra, ki idegent csem- pészne be. Ezen havasbírótság ítéletének semmi más appellatum-foruma nem volt, azt megváltoztatni senkinek hatalmában nem állott stb. Az ezen rendszabályok és törvények alapján való birtoklás egész 1849-ig, sőt azután is érvényben volt; de 1852-ben, a Bach-rendszer alatt oly roppant adót róttak ki, hogy a birtokos községek azt fizetni nem bírván, 1858-ban községenként felosztották a nevezett havasokat, kivéven a Moldovába folyó Szulcza vizén levő 20 fűrészmalmot, melyeket, hogy örökösen közösen használjanak és soha fel ne osszanak, változtathatatlanul elhatározták.”

•

Orbán Balázs leírása annyira felkeltette érdeklődésemet, hogy elhatároztam, megkeresem azt a törvényt. Nem kellett sokat kutakodnom, két forrásban is ráakadtam: a Székely Oklevéltárban, illetve Imreh István *A törvényhozó székely falu* című könyvében. Innen idézem, zárójelbe írván a latin szavak magyar megfelelőjét.

Menaság, Mindszent, Szentlélek, Várdotfalva, Csomortán, Pálfalva és Delne csíkszéki székely falvak rendtartása közösen bírt havasaik és erdeik használatáról

1620 körül

„Mi, Balás Imre, Antal István, Tamás Pál ménaságiak; Imre János, Vitus Péter, Czikó György, Kelemen Miklós mindszentiek; Gergely Deák István, Marsó Vertes Benedek szentlélekiek; János deák, Domokos István várdotfalviak; Péter Pap és Miklós János csomortániaiak; Antal Bálint, Ágoston István pálfalviak; Csató János és Gergő István delneiek, Csíkszékből lakó nemesemberek, az több közönséges lófő széke-lyekkel egyetemben, veres darabontokkal és szabad széke-lyekkel egyetemben, kik ez felül megírt falukban laknak, adjuk emlékezetére mindeneknek, az kiknek illik, de kiváltképpen az mi posteritásinknak, hogy az mennyi kaszáló havasunk mireánk az mi régi praedecessorainktól (elődeinktől) maradt, kit közönségesen Hosszú havasnak hívnak, több hozza tartozandó kaszáló- és juhtartó helyekkel, úgymint Kereszthavas, Borda havasa, Nyírlenk, Borjútelke, Piricske és Nagy Guzurának egy része, erdeivel, mezeivel és akármiféle birodalmaival egyetemben, mely helyeket mind az mi régi praedecessoraink, mind pedig annak utána magunk is mindezeddig békességesen bírtunk mint szabad nemes jószágunkat minden embernek contradictioi (ellenkezése) nélkül, tetszett annak okáért közönséges akaratból, hogy az minémű szabadságokkal, erős törvényekkel és büntetésekkel az mi régi eleink az megírt helyeket bírták, magunk is bírtuk és most is bírunk, in memoriam sempiternam posteritatum articulatum (az utódok örök emlékezetére cikkelyeként) megíratnók és megerősítők és megtartanók és maradványainkkal is megtartanók, melyeket előtte való időkből is az boldog emlékezetű meghalt Báthori Kristóf erdélyi fejedelem igaznak lőttenek lenni comperiálván (kiderül) helybenhagyott és confirmált (megerősített) volt. Melyek így következnek:

1. Az törvénytételekre, büntetésekre és egyébféle gondviselésekre való bírácnak választására örökké való szabadságok volt és vagyon most is, úgy, hogy valaki-*ket akaratnak és ismeretnek jó lelkiismeretű, jó ítéletű és tisztességbeli szemé-lyeket, nemesembereket választani magok közül választották.*
2. Külső idegen embereket, kik nem az negyedfél megye közül voltak, törvény-*tételre, avagy prókátorságra behozni senkinek szabadsága nem volt, most is nin-csen, ha ki behozna, annak büntetése 200 arany forint.*
3. Valamennyi törvényt az havas bírói töttenek, azzal minden rendnek consensu-*soknak kellett lenni, úgyhogy mikor finaliter decidáltatott az causa (végérvénye-sen eldöntődött a per), soha se székre, se táblára nem transmittálták (más bíró-ságra nem terjesztették át).*
4. Az hol esztana hely vagyon, oda egyenlő akaratból és kérelem szerént vittek juhokat, és az esztenához régi módjuk szerént az mezőben száraztóhelyeket *adatnak.*
5. Ha valaki juhát, avagy egyéb marháját akarat nélkül az közönséges havasnak *tilalmasába vitte és tartotta, az bírác ráválasztottak, behozatták, megtizedelték, az tizedet törvényre kezesen kiadták, és a marhás embert törvény szerént bü-n-tették.*
6. Ha valaki az féle marhabehajtó emberekre támadott, vagy pásztor, vagy mar-*hás ember, és erőszakkal elvötték az marhát, az hajtók az bírácnak értésikre ad-ták, az bírác az esztenára is ráküldöttek, és ott megtizedlették; az rátamadót pe-*

dig ha megtalálták, megfogták (szabad volt pedig mindenütt megfogni), behozták és törvény szerént büntették meg; sőt, ha az kártételtől elszaladott az marháival, a Tatrosig es utánamentenek, ott is megtizedlették.

7. Mindenféle marhát pünkösöd-napig az havasban tartani szabad volt, annak utána, ha ki nem hozták belőle, behozták, megtizedlették, és az marhás embert törvény szerint büntették.

8. Ha az negyedfél megyén kívül lakó nemesembereknek vagy lófőknek, avagy egyéb rendeknek is az negyedfél megyében valamelyik faluban jószágá és jobbágya volt is, magának oda bírni szabadsága különben soha nem volt, hanem kérelem szerint, az egy meghalt csicsai vitézlő Lázár Jánoson kívül, kit az mi jámbor praedecessorink az ő sokrendbeli gondviseléseieért sponte (önként) közikbe vettek és fogadtanak volt.

9. Az kaszálás rendiben ilyen mód tartatott: az havas bírái és prókatorai ötödmagukkal, lófő ember negyedmagával, veres darabont és szabad székely harmaddal, az ősjobbágy másodmagával, és ki nem örökös jobbágy, egyedül.

10. Ha ki ez kívül belement, az havasból kiveszett, és annak utána könyörgés által annak módja szerint jött bele, mely büntetést mostani időben mi sokaktól floccipendáltatni (semmibe venni) agnoscálván (beismerve), végeztük, hogy az ki úgy pertinaciter (konokul) az havasból kiveszésének utána engedelem nélkül kaszálna, az mely szénát csinál, az az negyedfél megye közü vesszen, és annak felett az minor potentián (kisebb hatalmaskodáson) maradjon.

11. Ha ki maga oda a havasba kaszálni nem mehetett, avagy szüksége nem volt reája, az részét másnak szabad nem volt eladni; ha eladta, kiveszett az havasból.

12. Ha valaki szénát csinál maga számára, és annak utána megismeri, hogy szüksége nem lészen rá, szabad eladni, de így, hogy elsőben az negyedfél megyebeli embereken megkínáljon véle, ha azok közül valaki meg nem veszi, idegenek is eladhatja; de ha valami szín alatt valaki ezt cselekedné, az havasból kivesszen érette.

13. Ha valaki valami oly dolgot venne eszibe, ki ennek az végzésnek ellene és az negyedfél megyének kárára lenne, meg nem jelentene az havas bírának, annak rátudódik, kiveszett az havasból.

14. Ha valakit az havas bírái, avagy a havasban való károknak meglátására vagy marhabehozásra, avagy egyéb közönséges szükségre elfognak, el nem megyen, egy forintra büntetessék.

15. Ha mi bírságok, úgymint verekedésből, avagy szénalopásból és egyéb mián történt esni az járásban, annak az bírságát mindörökké a havas bírái vették meg.

16. Ha valakit törvényhez hitt, elsőben jött (?) vött (?), azután vagy evictióra (megoltalmazásra), vagy bizonyosságra kellett menni, megengedetett, harmadszor törvénye lött. Ha kinek penig dolga súlyosbodott, egyszer tereh nélkül, másszor terével prókatorát meghíhatta, de több remedium (perorvoslat) nem engedtetett.

17. Ha mikor az közönséges szükség és havasnak oltalmára való dolog kívánja, hogy valami pénz kellekik egymásra felvenni, valaki meg nem adja: kivesszen az havasból.

18. Ha mikor kaszálásnak ideje az havasban lévén, valami tilalom történt lenni, avagy történnék: senki az tilalomra alá ne tartozzék jönni, akárki tiltaná, hanem az bírákba [!], kételenség alatt ott lévén, mindjárást törvény szerint eligazodjék; ha csak két bíró lészen is, törvényt tehessenek, és se üdövéttel, se egyéb törvény-prorogatio (elhalasztás) admitáltassék (megengedtetessék), hanem mintegy brevis (rövid peridőszak) úgy revideáltassék (felülbíráltassék).

19. Az kaszálásnak ideje, bizonyos napja az 1612. esztendőbeli végzés szerint így peragáltassék (keresztülvitessék), hogy Szent Lőrincz napján az foglaló felmenjen, napnyugtakor foglaljon, de senki ne kaszáljon, hogy az isteni méltóság az ünnepszegésért miellenünk haragra fel ne gerjedjen; ha ki penig ez napnak előtte felmenne és csak megszállana is: az havasból kivesszen.

20. Ha valamely singuláris persona (magánszemély), több is, egy, két, avagy három falu is abban indultatnék meg és abban titkon, avagy nyilván vagy más emberek által practicálna (ügyeskedne), hogy az havas megoszoljon ismét, mint ennek előtte, tehát a felül megírt 200 aranyforint kötélen maradjon; annak utána, ha az negyedfél megye ráigyenesezik, úgy oszoljon meg.”

•

Gyermekkoromban, az ötvenes években háromszor voltam fent a havason. Az elsőre csak a világgá gurult puliszka jóvoltából emlékszem. Másodszor talán öt-hatodikos koromban, szomszédunk, Kopacz Gabi vitt magával. Az egészvágás szekér elé fogott két tehénkével nem a szokásos erdei úton, Remetefeje, Egret felé mentünk, hanem Csíkszépvíz felé, az országúton, fel, Pálos, Szalonka felé. Igen, itt gyülekeztek hajdanán a madéfalvi veszedelem előtti hetekben a csíki s háromszéki székelyek. A Negyedfél megye törvényei már csak remniscenciákban léteztek, nem is volt szükség rájuk, hiszen a 19. század végi arányosításkor havasaink is magánparcellákká tépettek szét. Nekünk két kaszálónk volt Gozorúban, egy kisebb és egy nagyobb, az egyik apai, a másik anyai örökségként. Az én havasra való felköltözésem tulajdonképpen akkor került szóba, amikor Gabi elvállalta, hogy megkaszálja a miénket is. Az ő kaszálójuk benn volt a völgyben, a mi kaszálóink alsó végén keresztülhúzó erdősáv alatt.

Határozottan emlékszem, hogy augusztus 12-én, tehát Szent Lőrinc napján szekereztünk fel a Kopaczok kaszálójára. A Negyedfél megye törvényei szerint tehát Kopacz Gabi másodmagával, vagyis velemmel, az ősjobágyi státusnak felelt meg, de ha valaki felemlegette volna ezt, annak odalódított volna egy bogot a tehének sónyalójából. A szekér derekában a fényesre élesített három kasza, vasvillák, fagereblyék, fejszék, csergék, pokrócok, rongyszőnyeg takarók mellett, az otthoni széna alá takarva ott volt Gabi katonaládája és a nagyanyám fehér-kék csíkos gyapjútarisznyája, amelybe édesanyám a nekem két hétre való eleséget csomagolta: szalonna, túró, máléliszt, száraz keksz, cserépfazékban szilvalekvár, félkenyér... A tojásokat mint törekeny dolgokat induláskor átcsomagolták a katonaládába, amelyet csak azért neveztek a Gabiának, mert nem sokkal előtte szerelt le vele a munkaszolgálatos katonaságtól, akkorjában ugyanis az ő korabeli legényeket csak ebbe a „fegyvernembe” rokkultatta be a román néphadsereg. A valamikor kékre festett, kivirágzott katonaláda elég kopottan nézett ki, tulajdonképpen anyai nagyapjától vagy még annak is a nagyapjától, Lajos Gyuri bácsitól örökölte, akinél én mindig megbámultam a bejárati ajtó melletti kis polcra kiállított dumdumgolyó-maradványt, amelyet első világháborús szomorú emlékként hozott haza a jó öreg.

Késő délutánra érkezünk meg. Szekerünk átdöccent a kicsi patakon. Hopp. Megérkeztünk, mondta kacagva Gabi. Legelőszőr friss füvet kaszált a tehéneknek, aztán egy nagy fenyőfa alá állást, ideiglenes jászlat eszkabált a jószágoknak. Kaszálóházuk nem volt, a tüzelőhely tavalyi kövei, nyomai, az üsttartó ágas jól látszottak, lekaszálta a környékét, helyet kanyarítva a nyári szállásnak, a fenyőgallyakból építendő kalyibának. De előbb egyet falatoztunk, hiszen az aznapi ebéd elmaradt. Aztán Gabi járomba fogta a teheneket, s elindult kifele az erdősztélig, ahol kivágott három növendék lucfenyőt, s bevontatta az aljban lévő tűzhely mellé. Gyorsan, szaporán dolgozott, pillanatok alatt legallyazta a fenyőket, megfelelő méretűre ródalta, én csak bámészkodtam és bámultam, pillanatok alatt kész lett a kalyiba váza, amelynek karvas-tagságnyi karóit a közeli mogyorófabokrok vékonyabb vesszőiből hasított gúzsokkal rögzítette egymáshoz. A szálláskészítés következő fázisában már én

is részt vettem, odavonszoltam és a keze alá adtam a fenyőgallyakat, azokkal földvén be fél háztetőre emlékeztető szállásunkat, amelynek nyitott eleje a tűzhely felé nézett. Alkonyodott, mire elkészültünk. A szekérből az otthonról hozott szénát én hordtam be a tető alá derékaljnak. Elterítettük, s az otthonról hozott csergéből, takarókból elkészítettük a fekhelyeinket. Aztán a környékről összegyűjtöttük a száraz gallyakat. Gabi nekiállt a tűzgyújtásnak, s engem elküldött vízért. Honnan hozzak vizet, kérdeztem nagy bután, honnan, honnan, nagymessziről, a patakából, főzni az es jó. Mire visszaértem az agyagkorsóval, a lobogó tűz fölött már melegedett a fekete falú ércüst. Fél órába sem telt, elkészült a puliszka, amelyet egy deszkalapítón lévő lenvászon szalvétára borított. Fakanállal ellapította, egyenletesre tapogatta a sárig-sárga málét, majd bőségesen meghintette juhtúróval, s aztán az egészet feltúrte. Az így elkészült fatörzs formájú alkotását betakarta a szalvétával, s lapítóstól együtt rátette az egyik tűzhely melletti forró lapos kőre. Miért – kérdeztem. Sokat ne kérdezősködj, azért, hogy a túró hezsaolvadjon a puliszkához. Csak azért kérdezősködöm, mert olyan éhes vagyok, hogy szikráznak a szemeim – mondtam neki. Nohát itt van, mondtá, miközben vékony cérnával felszeletelte a mi túró puliszkánkat. Én azóta sem ettem olyan jót. Kiderült, hogy Anna néni, Gabi édesanyja a katonaládába kovászos uborkát is csomagolt egy háromliteres cserépfazékba. Dugtig ettem magamat, amitől úgy elálmosodtam, hogy Gábor különösebb biztatása nélkül hamar fekhelyemre vonultam, pedig izgalmasnak ígérkezett az este, hiszen már vacsora közben elkezdtek tűzhelyünk köré szállingózni a szomszédok. Előkerültek a köménymagpálinkás üvegek, koccintgattak, viccelődtek, ugratták egymást, tátott szájjal hallgatóztam... Te – kezdte valaki –, Fülöp bá', a bikagondozó olyan német kukkert talált a Nyírtetőn az egyik lövészárokból, hogy a bikaistálló előtt látta Gál Zolit a Lószardombon kaszálni! De ez semmi, hallotta azt es, ahogy nyög, bökkedezik, fingik kaszálás közben... Aztán arról vitakoztak, hogy ki hozott jobb puliszkalisztet. Az-e a jobb, amit az üzletben vásároltak, vagy amit a Gabiék szomszédjában a Jováki bácsi malma darált. Az a jobb – mondták, s én nem tudtam elképzelni, hogy miért az jobb. Nekünk, gyerekeknek a három méter átmérőjű vízkerék alatti nyári fürdőzéseink, pucérra vetkeztető pancsolásaink miatt maradt emlékezetes a nyomorék lábú Jováki bácsinak a malma, mely mára végképp eltűnt emlékezetünk mélyein... Ugratták Gábort, aki hencegve mutogatta vadonatúj, kilencvenes kaszáját. Mit akarsz azzal a kaszával, hiszen nagyobb náladnál, leszakítja a karodat. Valóban, töprengtem én is a cserge alatt, minek kell ennek a kicsi embernek a legnagyobb méretű kasza, el se bírja. Aztán a következő napokban láthattam, hogy ez a kicsi ember miként vág csak azért is mindenkinél szélesebb, másfél méteres sarjürendeket, egész testi valójával beleveteszkedve a kaszálásba. De ilyen volt mindenféle munkában.

Állig betakarózva néztem a szűrős gyapjúcserge alól a sötétkék eget, valóban Szent Lőrinc éje volt, mert szikráztak, hullottak a csillagok. Hiába voltak körülöttem sokan, akkor este mégis féltem, hiszen az eddigi, otthoni megszokott négy fal biztonsága után kint aludni, szinte a szabad ég alatt, a sejtelmesen zúgó erdők félelmetes moraját hallgatva, farkasokról, medvékről, kisértetekről, lüdercekről képzelődve, eléggé megszeppenve hallgatóztam, próbáltam nem elaludni. Ha! – szólalt meg valaki a vendégek közül –, Csomortáni Feri bám rázendített. És valóban, valahonnan messziről, a fejünk fölötti hegy teteje felől idáig borongott a tárogató hangja. Előre elnémultán hallgatta a társaság, aztán elkezdtek halkan énekelni, kíséni az öreg egy szál bicskával faragott tárogatójának dallamait. Zokog a szél Késmárk fölött... Nagybercsényi Miklós...

Hamar bealudtam a nótaszóba. Az éles-érdes havasi levegő ölen úgy aludtam, mint a tej...

Kora reggel a kaszák pengő, suhogó hangjaira ébredtem, valaki, valakik már a kaszákat is verték. Nem nagyon akaródzott kibújni szénaillatú vackomból, de valaki kiáltott, hogy szomjas vagyok, s azt már az előző esti eligazítás-kor tudtam, hogy én leszek a vízfordó. Gyorsan kiugrottam a szállásról, le-akasztottam az ágasról a nagy cserépkorsót, s elindultam a patak felé. Nem onnan, te – kiáltotta Gábor, miközben intette, hogy merre menjek –, az erdő alatti forrásból hozzál innivalót, s a pálinkát se felejtse odabent. A kétszáz méterre lévő forrást megtaláltam, de a pálinkát nem vittem, mert féltem, hogy összekoccantom a korsóval. Tehát kétszer kellett járjak, kikapaszkodjam a meredek oldalon, mert kalákáztak, voltak vagy heten-nyolcan, akik kora hajnal óta a harmaton lekaszálták a Kopacz Gabiék kaszálójának már szinte a felét. A legények olyan hosszan ittak, olyan mohón húzták a korsóból a friss forrásvizet, hogy csak ámuldoztam. Jól megszomjaztak – mondtam nekik, miközben a hátukra, mellükre tapadt lucskos ingeiket néztem. Meg, de ha gyorsan hoznád a pálinkát, az még jobb lenne – currantottak a katonaláda legértékesebb beltartalmi kötsége felé. Akkor nem tudhattam még, hogy nemcsak a nehéz kaszálástól voltak szomjasak, mint ahogy azt sem, hogy a hajnali kaszálás kezdetéig egyedül voltam, színegyedül aludtam a kalibánkban, mert a havas népe egész este, talán egész éjjel mulatott, kaszálótanyától tanyáig járva ünnepeket, borzalmasan mulatott. Talán már a havas hattyúdaltát énekelte. Mert a következő években már nem volt ilyen nagy kivonulás, ilyen kalákázás, a fergeteges esti mulatások is elmaradoztak, mindenki magának, három-négy nap próbálta elvégezni a teendőit, s voltak, akik már fel sem jöttek, különösen azok, akik szanaszét szóródtak különböző ipartelepeken. Hiszen már húsba kezdtek vágni a mezőgazdaság szocialista átalakításának pántlikás kacorjai.

•

Az évre nem emlékszem pontosan, talán '57-ben, '58-ban még egyszer voltam a havasunkon. Ekkor édesapámmal. Azt sem tudom, hogy kihez társultunk, ki fuvarozott fel. Csomortán felé mentünk, fel az Aracs patakán, Remetefeje, Egret, Ondorné felé. Laci nagyapám katonaládájába csomagolt édesanyám, s kicsi nagyanyám ebből az alkalomból végképp nekem ajándékozta a kicsi, gyermeknek való 60-as kaszát. Akkor már tudogattam kaszálni. A szállásunk sátor volt, a háború végén a nagyapámék udvarán felejtettek a németek egy ágyúvédő sátorlapot. A kaszálóház, az már rég eltűnt, vagy szétlopták, vagy felgyújtották, csak a hatalmas, háromöles, villámhúzó fenyőfa, tövében a tiszta forrással, jelezte valamikori helyét. A sátrat kínkeservesen, jóval arrébb húztuk fel, a mogyoróbokrok közé, mert esett, zuhogott az eső, és az egyhétnyi idő alatt, amíg fent voltunk, végig szemerkélt, szitált. Szomorú, bús, letargiába ajult, kora őszi es arcát fordította felénk Nagy-Gozorú északos oldala. Talán apám komor kedélyét visszhangozta. Nem vagyok benne biztos, hogy édesapám havasra vonulásának igazi célja a szénacsinálás lett volna. Inkább egyféle menekülés lehetett a gyalázatos benti világ elől, hisz ekkor már nagyon cseszegették. Iparengedélyt nem akartak adni, csak ha megépít hatalmasan megszabott bérért ezt vagy azt. A delnei kultúrházat, a társulások gabonaraktárait, istállóit. Bizonyára szerette ő is a havasainkat, de kaszálni, szénát takarni, mezőgazdálkodni egyáltalán nem szeretett. Jóságunk, felszerelésünk sem volt, az alig kéthektárnyi kicsi birtokunkat mindig más művelte meg. Amíg Gáll nagyapám élt, mert volt igás állata, édesanyámnak ő segített, illetve aratáskor Juliska nagymama, aki egy szál sarlóval is képes volt nekiállni a Nyírgödörnél a sárgára érett árpavevésnek. Édesapámmal csak lekaszáltuk a nagyobbik kaszálónk fűvét, napokig forgattuk, aztán félszázaran összehordtuk, ráboglyáztuk az alá terített vontató-ágakra: Egy hét múlva, az idő kiderültekor Kopacz Gabi vontatta be a kaszáló-

jukra, megszáritotta és fuvarozta haza kínos munkánk maradékát. Mert kínos volt az egész, hiszen kénytelenségből, az esős időben több időt töltöttünk alvással a sátor alatt, mint a pállott sarjúrendek körüli tüsténkedéssel. Még a tűz sem akart tisztességesen lobogni. Ideje lehetett volna a mesélésnek, de apám az időhöz igazította szavait, ridegre, ritkára szabta. Alig telt ki a hét, valakinek odahagyva a másik kaszálónkat, cuccainkat felraktuk Dávid Györi bácsi szekerére, s a félig végzett munka után hazadöcögtünk. Ennyi volt az egész, amire édesapám gazdálkodásából, földhöz való kötődéséből, viszonyulásából emlékszem. A havast szerette, de a földdel való gürcölés idegen volt tőle, nem ebben találta élete értelmét.

A kollektivizálásig a földjeinket felesbe László Cs. Józsi (Béla) bácsi művelte. Csendes, jámbor, alapos kicsi emberke volt, földjeink feles művelését az édesanyámmal való egyezkedéskor egy feltétellel vállalta: legyen valaki segítségére. Legyen, aki vezeti a teheneket a barozdában, ráüljön a boronára, segítse a tézsolát s az ekét felrakni a szekérre, segítsen megrakni szénával vagy gabonával az egészvágás szekeret, majd otthon a csűrben leüríteni a hazahozott termést. Józsi bácsi nagy ölekben dobálta fel a szénát a tartóra, a gabonakévéket egyenként – mert akkor még bent csépeztünk –, és nekem kellett továbbrakni, dobálni, végső rendbe rakni. Mondanom sem kell, hogy az egyezés szerint én lettem s voltam Béla Józsi segítője. Erre a státusomra egy kicsit büszke is voltam. Szerettem Józsi bácsival együtt lenni, együtt dolgozni. A munkák közül volt, amit szerettem, volt, amit nem. Ma is melegíti lábaimat – ha rágondolok – a Sebepestya szürke, omló, vulkáni meleg podzola, amelyben olyan jó volt mezítláb a tehének előtt taposni. Egyszerűbb volt így, mezítláb járni a friss szántásban, mert a bakancsba behullott föld jobban sértette az ember lábfejét, mint a meztelen lábat az omló barázda. A szántást, vetést, a burgonya sarabolását, töltögetését szerettem, de az aratásnál kinnal, keservesen segédkeztem. A kéveköti bogozása, a kéveösszekötés, a kalangyázás, felhordásuk a csűrbe, majd később a kötelezővé tett faluvégi szérűre gyötrelmes feladat volt. Szúrtak a gabonakötegek, mert hiába jártuk aszatólókéssel egész tavaszon a vetéseket, mégis tele voltak aszattal, csormolyával, konkollyal, fekete üszöggel. Lábszáraim, karjaim karcolásuktól vörösre sebesedtek, ingem alatt a pelyva a vakarózástól még jobban szította a tyúktetű borzalmat. De gyalázatos volt a lennyüvés is. Emlékszem, a delnei mezőben árválkodó Árpád-kori templom mögötti Torda-völgyébe döcögtünk ki Józsi bácsival lent vetni. Akkor nem értettem, hogy miért zsummog, ereget enyhe káromkodásformákat az öreg, miért mondja, hogy ezek a gazemberek mahónap azt is parancsba adják, hogy mikor, mennyit s milyent szarjon a nép, most már tudom, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakításának kezdeti, alattomos formája, a kötelező vetési terv miatt zúgolódott. Na, de ne es törődj, Istánka, legalább a cukorrépát megúsztuk, megúsztatok, mert az nem került bé a tervetekbe, ejsze azért, mert kicsi a birtokotok, a birtokom. Ez a kicsi birtok annyit mégis adott, hogy ősszel be kellett vontatni az udvarunkra a gőzgépet s a cséplőgépet. Kalákával egy fél nap alatt meglett a cséplés. A következő években azonban már kötelező módon a falu két végére berendezett szérűkre kellett szállítani s asztagba rakni gabonánkat. (A szérűs cséplés bevezetésével már 1947-től kísérleteztek, de a gazdák ellenállása miatt nem lehetett bevezetni. Maros megyében 1949-ben két gazdálkodót, a nyárádszeredai Kacsó Istvánt és a vadasdi Sántha Józsefet megfélemlítésképpen kivégeztek a szervek. Csak úgy. Sem vádemelés, sem tárgyalás, sem ítélet (adatbank.ro). Itt már nem lehetett el-elorozni, a szalmatörek alá rejteni egy-két zsáknyi életet, mint amikor otthon, a gazdák udvarán dübörgött a gép. Itt is ellenőrizték, de a kalákások, a gépész mindig a gazdák cinkosai voltak, még úgy is, hogy le-leitatták a hatalom emberét, de a cséplés vége felé szinte mindig állítottak

annyit a gépen, hogy az a gabona egy részét is belefújta a pelyvába, amiből később aztán kiostálták. A szérűn a cséplést szigorúan, árgus szemekkel figyelte az aktivista státusban lévő, szarházi cséplési ellenőr, aki szigorúan külön rakatta a beszoigáltatási tervben szereplő gabonaféléket. Csak a maradékot hagyták meg a gazdáknak. Volt olyan év is, amikor egyetlen szem rozsot, kenyérgabonát sem vihettünk haza. Az már a nagy hegyi rabló rendszer pófáltlanságát tükrözte, hogy a beszoigáltatnivalót is a gazda kellett befuvarozza a közös raktárba. Tulajdonképpen ez a szigorúan ellenőrzött cséplés, a szérű volt a mezőgazdaság szocialista átalakításának másik alattomos előhírnöke, amely hasonlatos volt az ipari növények termesztésének ránk erőszakolásához. Jobb lett volna rozsot, árpát, lucernát, lóherét vetni vagy burgonyát ültetni arra földre, de hát rostlenvetést köteleztek ránk.

Délelőtt megszántottuk a 14 árnyi földet, kétszer-háromszor is megboronáltuk, amíg vetőágyas lett. Faltunk egyet, szusszantunk, s aztán Józsi bám nyakába akasztotta a lenmagos általvetőt, egy maroknyit kivett belőle, s a háta mögé szórta a madaraknak. Felsőhajtott, hogy Istenem, segíts meg, adj szép termést, de nem ezeknek, hanem nekünk. Ancinak, hátha marad belőle, nem kell az egészet beszoigáltatni, osztovátára is marad belőle. A vetőmagot elszórta, majd a tehenekeket befogta a henger elé, engem ráállított a hengerrámára, ő a tehenekeket vezetve végighengereltük a lenvetést. Estére értünk haza. Tordavölgye felé csak ősszel mentünk, kinyúni az elég dús termést adó rostlent. Na, az volt a kegyetlen munka. Az agyagos, tippadt, kiszáradt talajba annyira belegyökerezett, hogy alig lehetett kinyúni. Véresre vágták a tenyerünket a szép szál, kék lenvirág rostjai. Estefelé szekérre raktuk az egészet, s átfuvaroztuk a csicsói begyűjtőhöz. Nem emlékszem, hogy egyáltalán hoztunk-e néhány maradék kévét haza a kenderáztató tavakba, a kender mellé, hogy a tilókra, a rokkára, a fonókerékre, a csévélőre s nagyanyám osztovátájára is maradjon valami finomabb, bár féltucat törülközővászonhoz szőni való lenfonál...

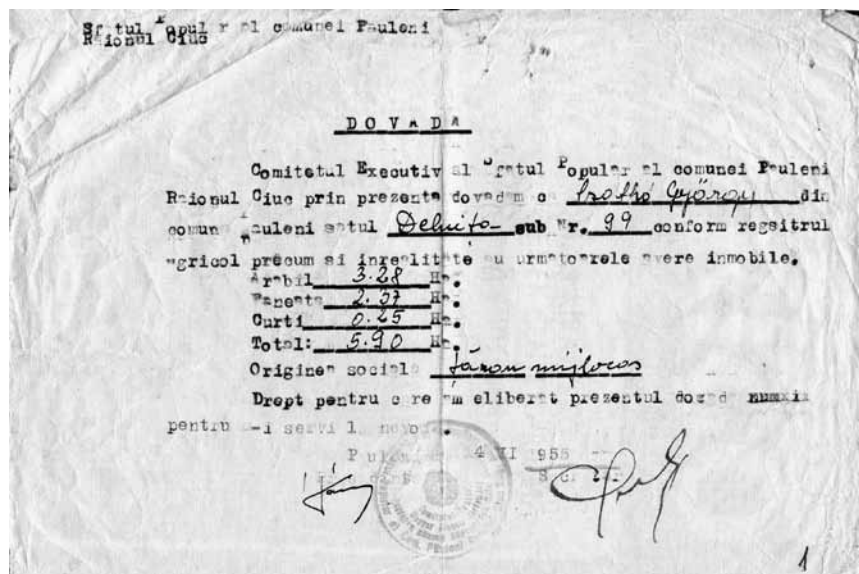
•

Ezekben az időkben, az ötvenes évek közepe táján, bár évről évre emelték a beszoigáltatási kvótákat, valahogy csak boldogultak a gazdák. Kinek több maradt, kinek kevesebb. Nekünk kevés maradt, minekutána a termés felét Béla Józsi bácsinak kellett adni. Emlékszem olyan évre is, amikor a beszoigáltatás után szinte üresen maradtak a gabonás karok. Kenyérgabonát, rozsot nagymama adott, árpa talán kétzsáknyi, ha maradt. Édesanyám naponta háromszor a lóherepelyvét forrázta a malacos kocának. Ebbe az ázalékba morzsolt szét kevés főtt pityókát, mert abból sem voltunk bőviben. Örvendett, ha kétmaréknyi árpadarát szórhatott a hízó moslékjába vagy a majorság kevertjébe. Édesapám halála után anyám a beszoigáltatási könyveket, papírokat, nyugtákat elégette, úgyhogy megközelítőleg sem tudom elképzelni a ránk kirott (úgy mondták, hogy kivetett, s ez így talán pontosabban fejezi ki helyzetünket) kvóták nagyságát, mennyiségét. Szinte látom anyámat, amint a faluban házal, olyan gazdát keres, aki élő állatot ad le a kollektálónak nevezett átvevőnek, hogy a ránk kivetett ötven-hatvan kilónyi marhahús beszoigáltatási részt is beszámítsák, mert akkor éppen beszoigáltatási kampány volt. A falu vezetése dübörgött. Vállalták, hogy határidő előtt teljesítik a beszoigáltatási tervet. Talán augusztus 23., a nemzeti ünnep, talán november 7. tiszteletére. Ebben a húsleadási cécióban az volt a morbid, hogy a kvótában előírt ötvenhatvan kilóért sokat kellett fizetni, mert az igaz ugyan, hogy az állam valami gyalázatosan nyomott árat fizetett a beszoigáltatott mennyiségért, de a gazda, aki felvállalta, hogy a mi részünket is besorolja a sajátja és mások kötelevénye mellé, piaci árat kért az élőhús kilójáért. A különbség az államilag meg-

szabott és a piaci ár között elég jelentős volt, így nem volt túlzás, amikor a beszállító gazdák útszéli kommunista rablásnak nevezték az egész rendszert. De mégsem volt olyan hatalmas a baj. Dolgoztak, gürcöltek az emberek, a ráfordított munkának nem számolták ki az értékét, minden furfangot kitárláltak, hogy boldoguljanak, mert értelmet láttak a munkában, mert az övék volt még a FÖLD! Még a miénk volt. Az a kicsi birtok is, amelynek minden parcelláját úgy ismertem és szerettem, mint a tenyeremet. Éppúgy tudtam örülni a Nyírgödörnél sárguló árpatablának, mint Béla Józsi bácsi, s legalább annyira szomorkodtam, mint ő, a Hosszúban, a nyári viharban földre rombolt rozstábla látványa fölött. Mert a miénk volt.

Ha nehezen is, de csak boldogult a falu jobbik fele. Nem lenne igaz, ha azt állítanám, hogy száz százalékban rosszul ment minden. A közepes, jobb módú és okos gazdáknak eszükbe jutottak a hajdani, ezüstkalászos tanfolyamokon tanultak, egyre több takarmánynövényt, lóherét, lucernát, zabos-bükkönyt kezdtek termesztani azokon a területeken, amelyek nem estek a vetési terv szigora alá (innen jutott nekünk is lóherepelyva). Jobbnál jobb haszonállatokat kezdtek tartani, kiválogatni. Ennek az egésznek a legbeszédesebb jele a tejsarnok volt. Az ötvenes évek második felében, de még a társulások és a kollektív gazdaságok megalakulása előtt a kötelező tejbeszolgáltatási kvótánál jóval több tejet hordtak. Annyit, hogy naponta háromszor fordult a tejgyár hűtőkocsija. Aztán egy szép nap csak egyszer jött, mert termelési váltás történt. Tejszeparátort szereltek a tejsarnokba, a begyűjtött tejet lefölozték, s csak azt vitte el a tejgyár. A lefölozött tejet pedig beoltották, s a kicsapódott túrót jókora, négyzet alakú formákba öntötték: ipari sajt lett belőle, kazein, a feliramló vegyipar nyersanyaga. Bakelitot gyártanak belőle – mondta a tejsarnokos –, ilyet ni, s letépte valamelyik báméskodó kölyök kabátjáról a szürke gombot. Ennek az iparszerű tejmanipulálásnak volt egy haszna is: a zöldes-sárgás színű tejsavó a faluban maradt, amiért hosszú sorokat álltunk, hogy pár baniért egy-két vödörnyivel hazavihessünk. Nekünk ez direkte jól jött, mert a forrázott herepelyvamoslékot lényegesen feljavította, gyönyörű malacokat ellett és nevelt a szürke foltos, Berta néven szólított kocánk.

Már csak ilyen dolgok miatt sem lehet a mi családjunk mezőgazdálkodását relevánsnak tekinteni. Ellenben a feleségem máig is őrzi apósom, néhai Csathó György ugyan hiányos, de elég beszédes dokumentumait az akkori időkből. Egy 1955 áprilisában keltezett igazolás szerint összesen 5,90 ha birtoka volt, amely 3,28 ha szántóból, 2,37 ha kaszálóból, 0,25 ha udvarból tevő-

dött össze. Az igazolványba azt is beírták, hogy „*țăran mijlocăș*”, ami magyarul „középparasztot” jelent, de mifelénk a földműves, gazda embereket sohasem neveztek parasztnak, mert azt megalázónak, lealacsonyító minősítésnek érezték. Csak a kommunisták hatalomra jutása után kezdtek parasztozni.

Valamelyik környékbeli faluban az egyik Csík rajoni pártfőnököt a kollektív gazdaság szervezésekor el is küldte az egyik székely melegebb éghajlatra: „Paraszt magának az anyja piccsája!”, amitől az elvtársnak egyből megszakadt a szava, aznapra felfüggesztette a szervezést.

•

A csíkdelnei Csathók primorok voltak. A „negyedfélmegye” egyik törvénykezője Csathó János, egyike a „Csíkszékben lakó nemesembereknek”. Az 1767-től vezetett egyházi anyakönyvben még két Csathó Jánost találtam, akiknek a neve előtt ott szerepelt a dominust jelző *D* betű. Csathó János volt feleségem nagyapja is, aki a harmincas években halt meg. Ekkorra már csak halványuló emlékek s bizonyos szokások emlékeztetnek a hajdani rendi tagozódásra (például a zsinór színe a székely harisnya vitézkötésén). Tehát Csathó János neve előtt már nincsen *D* betű. De jó, nagy gazda volt, sok gyerekkel. Halála előtt jegyzőt hív, és végrendelkezi birtokát. Az iratot én a rendtartó székely falu beszédesen szigorú, példaértékű dokumentumának tartom. Halála előtt úgy elrendezte gyermekeit, olyan igazságosan osztotta szét birtokát, hogy mindenki elégedett volt, pontosan végrehajtotta előírásait. Harag, pereskedés, viszály ezért nem volt soha az utódok között. A négy fiú mindegyike egyformán részesült a kintvalóból, és mindegyik tisztességes házzal, gazdasági épületekkel rendezett bentvalót örökölt. Így lett belőlük a szocializmus korára „középparaszt”. A lányok is megkapták a maguk részét, egy szántót és egy kaszálót, azonkívül a kistafírungozást jelző perefernumlevelet, amelybe még az utolsó zsebkendőt is felírták. Néhai Csathó János azt is hátrahagyta, hogy a legkisebbik leányt, Rózát a két kisebbik fiú (apósom volt a legkisebb) bizonyos kinti birtokrész ellenében férjhez menésekor ki kell stafírungozza.

Csathó György legkisebbként az ősbén marad. Látszatra ő járt a legjobban, hiszen területileg nagyon jól nézett ki az telek, mögötte ott volt a két és fél hektárnyi kaszáló, amelynek közepén átfolyt a Borzsova pataka, tehát öntözni is lehetett, aminek eredményeként háromszor kaszálhatott. Azonban a lakóház és a gazdasági épületek már nagyon elöregedtek, újat kellett építeni a helyükbe. Csathó György, immár maga gazdájaként, neki is áll, a '46-os szárazság után, '47-'48-ban olyan gazdasági épületet épített, amelyet irigyel a fél falu, s amely azt jelzi, hogy egy kitűnő, nagy terveket dédelgető földműves ember a tulajdonosa, aki büszke arra, hogy jó, módos gazda, aki szereti is, megszállottan tud gazdálkodni. A ma is szolidan álló épület közepére építette a kétfelé kötős istállót, amelybe elméletileg tizenkét fejőstehénnek lett volna jászol. Ő bizonyára úgy képzelte, hogy ha az Isten is megsegíti, ha nem is fog annyit tartani, legalább hat fejős lesz. Az istálló másik fele marad a borjaknak, tinóknak, növénydekeknek. A kitűnő lugosi, csengettyűként pengő cseréppel fődött épületegyüttesben helyet kapott még a juhkarám, a sertésistálló és szekérszín is, ahol a félvágás szekér mellett megférnek a szerszámok, segédeszközök is. A csűr megépítése után a fél kertbe gyümölcsöst telepít. Minden adott volt tehát, hogy a tulajdonos magabiztosan nézzen a jövőbe, hogy a biztosnak, rendíthetetlennek tűnő magánbirtokából több mint tisztességesen megéljen, eltartsa családját, felnevelje gyermekeit. S bizonyára minden úgy történt volna, amint képzelte, ha be nem köszönt virányos tájainkra a Brave New World...

•

Az első, tintapacás, 1954-ben készült cetliről egyfajta vetési tervet vélek kiolvasni, amelynek az az érdekessége, hogy „bemondásra” készült. Ez azt jelentette, hogy a hatalom kötelezővé tett egyfajta vetési tervet, de egészében a gazdára bízta, hogy mit és mennyit vet be, talán csak a terményféléket nevesítette. Eszerint 4 árnyi rozsot, 8 árnyi tavasz búzát, 14 ár árpát, 7 ár zabot, 5 ár pityókát és 4 ár lóherét mondott be apósom a néptanácsnál a vetési tervért felelős tisztviselőnek. (Működik a tudatalatti, mert amilyen szertelenül verem a billentyűzetet, elsőre *tisztvizelőt* írek vala...) Egy ilyen „bemondásos vetési terv” nem kelthette azt a benyomást, hogy lesz még ebből rosszabb is, hiszen 1950-től már öt-hat csíki faluban működtek kisebb kollektív gazdaságok, amelyeknek sikereitől hangos volt az akkori propaganda. Azt kell, hogy mondjam, hogy pártunk és kormányunk elég jó taktikával, az emberek éberségét altatva, lépésről lépésre etette meg a mákonyt. Ó, Gyuri bácsi – mondhatta legyintő módban a tisztviselő –, nincs evvel semmi baj, csak jó, ha tudjuk, hogy ki hogyan gazdálkodik, hogy lássuk, mint tartják be a vetésforgót; „mert a Román Munkáspárt Központi Vezetőségének 1949. III. 3–5-i plenáris ülése megjelölte a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségének szüntelen erősítését, és a mezőgazdaság szocialista átalakítására vonatkozó fontosabb politikai irányelveket”. Ezentúl tervszerűen kell gazdálkodni, Gyuri bácsi...

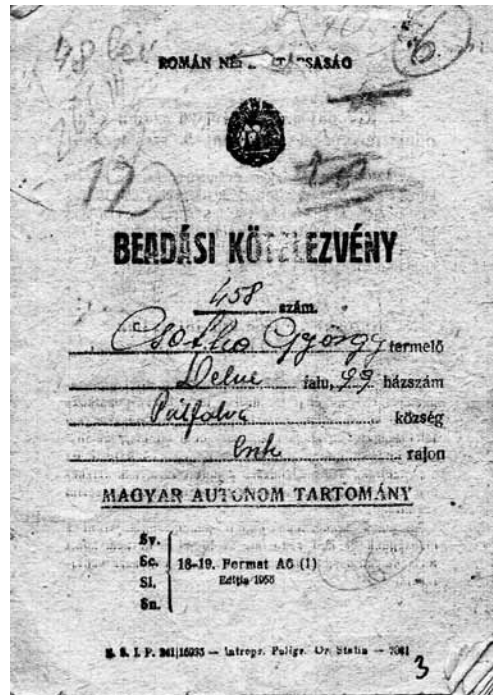
Ennek a „bemondásos plánnak” az az érdekessége, hogy egy iskolás füzetbe van bejegyezve, amelybe valószínűleg sógornóm a román házi feladatait írta. A terv mellett közvetlenül a következőket olvasom: „La 3 VI. 1953 Dictare. Un coleg de școală a lui Vladimir Ilici povestește următoarea întâmplare: in școală în care învăța Volodia, clasele paralele țineau împreună lecțiile de limbă moderne. Intr-o zi, premiantul din clasa paralelă ia cerut lui Volodia caietul de cuvinte, pentru a învăța limba germană.” (1953. VI. 3-án diktálás. Vladimir Illicsnek egy iskolatársa a következő történetet mesélte: Abban az iskolában, amelyben Volodja tanult, a párhuzamos osztályoknak együtt tartották a modern nyelveket. Egy napon a párhuzamos osztály első tanulója elkérte Volodja szöszedetét a német nyelv tanulása érdekében.) „Temă de casă. La 5 VI. 1953. Iată cum povestește pionierul Mișa Coleșov întâmplarea lui cu tovarășul Stalin:” (Házi feladat. 1953. VI. 5. Íme, mint meséli el Misa Koleszov pionír Sztálin elvtárssal való találkozását:) Vajon mint? És vajon miért adta oda Vladimir Illics a német szöszedetét az osztályelsőnek?

Ami késik, nem múlik. Az 1960–61-re készített vetési tervet már a helyi szervek írják, készítik, apósom meg is jegyzi: „úgy van, ahogy N. F.-nél van”. Ez befogja szinte az egész szántó birtokát. Tehát: őszi búza 0,35, tavasz búza 0,49, árpa 0,85, zab 0,70, lóhere 0,21, pityóka 0,56, cukorrépa 0,10 ár, összesen 3,26 hektár.

Vetési plan. 1961-er.
 Ugyvan ahogy N.F.-nél van.

Búza '02	= 0.35
tav. búza	= 0.49.
árpa	= 0.85.
zab	= 0.70.
her	= 0.21.
pityóka	= 0.56.
répa	= 0.10.
	<hr/>
	32.6

- Hogyan ellenőrzik a községben a vetési terv teljesítését, Ladó elvtárs?
- teszik fel a kérdést községi párttitkárunknak a Csík rajoni pártaktíva ülésén.
- Keadveas aeltársak és aeltársnők! – hangzott a válasz. – Mi a párt és a kormány vezetésével hetente felmegyünk a templomtoronyba, körültekintünk a sík mezőn, és megszámláljuk a mezőn szorgoskodó szántóvetők elejét, akik homlokuk verejtékével teljesítik a tervet hazánk felvirágoztatásáért.
- Nagyon helyes, elvtársak – mondja a rajoni főelvtárs. – Így kell a klerikális reakciót a mi hasznunkra fordítani.

A vetési terv bevezetése csak az első lépés volt. A helyzet tovább fokozódott. 1952-ben törvényileg szabályozták a mezőgazdasági termények kötelező beszolgáltatását, ami nem jelenti azt, hogy ennek előtte nem kellett volna a dolgozó parasztságnak segítenie a proletariátust. Már a háború utáni években megkezdődtek az erőszakos begyűjtések. Márton Áron püspök úr egyik körlevelében tiltakozik ezek ellen, és megemlíti olyan esetet, amikor a dagasztótekenőből a kenyérsütéshez előkészített lisztet is elvitték. Aztán jött a kulákságnak mint osztálynak a nevesítése, a rekvirálások második időszaka, amelyre mint a padlásseprések korszakára emlékeznek. Ezeket az időket az anarchia jellemezte. Nem volt bennük rendszer és kiszámíthatóság. Ezt rendezte az 1952/131-es számú rendelet, amelyből az 1956-ban kiállított könyvecske belső borítóján a következő cikkelyt idézi a „kiadó”:

„Az egyéni gazdaságok és a lakosok által a mezőgazdasági – növényi és állati – termékekre vonatkozó beadási kötelezettség elmulasztása anyagi felelősséget von maga után, ami abból áll, hogy az illetőket bírósági úton pénzbírság megfizetésére kötelezik. Ez a pénzbírság a késedelmesen beadott termékek értékének kétszereséig terjedhet a parasztpiaci árak szerint számítva. (Az anyjuakat! Bezzeg a beadott termékeket államilag meghatározott áron fizették, ami töredéke volt a szabadpiaci áraknak. Igen, az aljasságnak is ezerféle fokozata volt a szocializmusban...)

Az előző szakaszban foglalt pénzbírságon kívül a bíróságnak el kell rendelnie az idejében be nem adott termékmennyiségek természetben való kényszerbehajtását.”

Lapozzuk tovább a könyvecskét:

...458... számú beadási kötelezvény

..... Csathó György...

...M. Aut... tartomány... Csík... rajon... Pálfalva... község... Delne ...falu ...99... házszám alatti, a községi mezőgazdasági lajstrom ...57... szám alá beírt gazdaságának van összesen ...5,80... ha területe, ebből szántó összesen ...3,43 ha. Kvótával megrótt szántó ...2,97... ha, tejkvótával megrótt ...2... tehén és bivaly, ebből ...2... járomban használt és összesen ...9... juh, ebből ...7... tejjel megróva, összesen ...kecske, ebből ... tejjel megróva.

A ...4172 számú Törvényerejű Rendelet és a ...121... számú minisztertanácsi határozat, mindkettő az állati termékek kötelező kvóta beadásával kapcsolatban, valamint a ...96199... számú Törvényerejű Rendelet és a ...595... számú minisztertanácsi határozat, mindkettő a növényi termékek kötelező kvóta beadásának alapján, a gazdaság 1956 évre begyűjtési áron beadja a jelen kötelezvényben megjelölt mennyiségeket.

A termékek beadása a néptanácsok véghatározataiban előírt átvételező központoknál történik.

A termékek minőségének meg kell felelnie a minisztertanácsi határozat által megállapított normáknak.

.....
kiróvást végző szerv aláírása

.....tisztsége

.....kézbesítés kelte

A könyvecskét tovább forgatva egész pontosan megtudjuk, hogy 1956-ban Csathó György mennyi és milyen termékeket szolgáltatott be.

Az első táblázat a tejbeszolgáltatást taglalja. Összesen 440 litert írtak ki, amelyet a csökkentések rovat szerint 44 literrel mérsékeltek, végül 396 litert kellett a tejcsernekbe behordani. Negyedévekre felosztva 96, 100, 100, 100 liternyi mennyiségekben. Apósom ezt bizonyára tisztességesen, határidőre leszállította. Ennél többet nem. Egyrészt tehenei jármások voltak, tehát nem adtak jaj, de sok tejet. Ha maradt is fölösleg, azt viszont az akkori, megszabott áron nem volt érdemes értékesíteni, inkább otthon feldolgozták, sajtot készítek.

A következő capitolusban a juh- és kecsketejkvóta szerepel. A kecsketejről csak annyit, hogy a mi vidékünkön kecskét nem tartottak, mi több, megvetették, a szegény ember tehenének tartották. (NB.: A kollektív gazdaság megalakítása után, különösen a nyolcvanas években aztán lett belőlük bőven.) Apósomnak a 7 juh után 1956-ban 49 liter juhtejet írtak elő, amelyet megemelték még 7 literrel, tehát összesen 56 liternek megfelelő sajtot kellett az esztenáról lehozni s beadni. Gyanúm szerint ez több mint fele lehetett az évi termelésnek. Gyapjút ebben az évben 8,50 kg-ot ad le június közepén, amit egy Nagyné nevű átvevő aláírása igazol.

A húsbeadási tervben egy kalap alá vették az egészet. Az beadandó össz mennyiség után külön rubrikában kiemelték a sertéshúsadagot. Az egész évre szóló terv szerint 126 kiló húst kellett beadjon, amelyből 48 kilót, majdnem fél disznónyt terveztek-köteleztek az elvtársak. Ha, mondjuk, két, egyforma gazda beadott egy 300 kilós bikaborjút, a külön kiemelt sertéshús miatt mégsem volt rendben a szénája egyiknek sem. Egy harmadik gazdával kellett egyezkedni az ügyben. Az évi kvótát felosztották negyedévi határidőkre. Az első negyedévben március 25-ig 30 kilót (amelyből 18 kg a sertés), a másodikban június 30-ra 36 (sertésből 10) kilót, a harmadikban szeptember végére 60 (sertésből 20) kilót kellett jóval a naptári év vége előtt a bőség ko-

sarába hordani, hiszen már dübörgött a szocialista munkaverseny, amelyben mindent határidő előtt óhajtottak teljesíteni.

H U S					
A kötelezettség leírása	Készlet mennyiség		ÉVNYERŐI		
	Összesen	ÉRŐNI érték	I	II	ÉRŐNI érték
Kvóta hátrahékok	126	48	30	18	36
Folyó évi kötelezettségek kvóták					
Emelések					
Összesen	126	48	30	18	36
Beadandó kötelezettség kvóta összesen					
Beadandó határidő			11.22		4.30
Módszertan					

GYAP					
A kötelezettség leírása	Összesen		Piacon gyapja		E B
	kg	gr	kg	gr	
Kvóta hátrahékok	7	65			
Folyó évi kötelezettségek kvóták	0	85			
Emelések					
Összesen	7	65			
Beadandó kötelezettség kvóta összesen					
Beadandó határidő	8.	10.			
Módszertan					

PELOSZTAS							
II	ÉRŐNI érték	III	ÉRŐNI érték	IV	ÉRŐNI érték	Módszertan kértje	A módosítást végző aláírása
60	20						
60	20						
120	40						

J U					
B Ó L	Fűtőanyag		Vastag anyag		A módosítást végző aláírása
	kg	gr	kg	gr	
			7	65	
			0	85	
			7	150	

A „Növényi Mezőgazdasági Termékek” táblázatain 410 kiló gabona (217 kg búza, 193 kg árpa), 2323 kg burgonya, 320 széna íratott, annyi, amennyit a könyvecske utolsó lapjain található bejegyzések szerint például be is adtak.

Néhai apósom elmondása szerint lett ennél rosszabb is, hiszen a beadási kvótákat évről évre emelték, olyan év is volt, amikor az egészvágás szeker, a szénahordó derekát kellett megrakni gabonával, s befuvarozni a csíkszeredai állomás melletti magtárba. (Egy rongyos cetli szerint 1959-ben már 157 kiló volt a húsbeadási kvóta.)

NÖVÉNYI MEZO	
A kötelezettség leírása	Összesen
Kvóta hátrahékok	410
Folyó évi kötelezettségek kvóták	
Emelések	
Összesen	410
Beadandó kötelezettség kvóta összesen	
Beadandó határidő	
Módszertan	

GAZDASÁGI TERMÉKEK				
MÉREK MEGNEVEZÉSE				
Búza	Árpa	Malom	Érőni	Más termékek (szőlőszőlő)
217	193			
217	193			

NÖVÉNYI MEZŐGAZDASÁGI TER	
A kötelezettség leírása	Összesen
Kvóta hátrahékok	3543
Folyó évi kötelezettségek kvóták	
Emelések	
Összesen	3543
Beadandó kötelezettség kvóta összesen	
Beadandó határidő	
Módszertan	

MÉREK	
Méret	Összesen
320	
320	
320	

Csathó György eleget tett kötelezettségeinek. Mert ő jó gazda volt. De voltak gazdaságok, ahol csak gyűlt bajra a baj. „Kötelező hús kvótában – olvasom a Csíkpálfalvi Néptanács Végrehajtó Bizottságának valamikor ugyanebben az időben készült jelentésében – az évi tervünket 88%-ban valósítottuk meg, míg a sertést 77,8 %-ban. Községünkben az év folyamán a 131-es törvényt 27 esetben alkalmaztuk, amelyek át lettek adva a bíróságra büntetés végett. Megemlíthetünk községünkben olyan termelőket, ahol nem lehet alkalmazni a 131-es számú törvényt és nincsen lehetőség arra hogy az állammal szembeni kötelezettségeiknek eleget tudjanak tenni. A rajoni néptanács Végrehajtó Bizottsága már több esetben kérte ezen termelők névsorát, hogy a beszolgáltatási kötelezettségek

alól mentesítsék, de még a mai napig a tartományi néptanács nem hagyta jóvá, ami összesen kitesz 1008 kg összhúst, melyből sertés 357 kg.

Ami nagyban tervünk telyesítésének rovására megy.”

Én most utólag és okosan azt mondom, hogy nem föltétlen a népgazdaság növekvő szükségletei miatt tették ezt, hanem egyfajta kényszerítő taktikaként is alkalmazhatták, hasonlatosan a kulákpréshez, azt képzelvén, hogy a beszo- gáltatási terhek elviselhetetlenné fokozásával az utat egyengetik a közös gazdaságokba való belépés irányába. Előbb-utóbb csak megunják ezek az ősmaradiak, s maguk fogják kérni a belépést a közösbe...

A beadási könyvecskében találtam egy értesítést is, amely azt írja, hogy Csathó György önadója 1958-ra 250 lej, amelyet köteles május 1-jéig kifizetni.

Hát így építették eleink önként a szocializmust.

De ennél is rosszabb volt a kollektívben, amikor az egykori, saját kaszálómról csak minden harmadik boglyát vihettem haza munkadíjként – mondta volt apósom, néhai Csathó György.

A hajdani Csík rajonban az első mezőgazdasági kollektív gazdaságok 1950-ben alakultak meg. Elsőnek talán Csíkkarcfalván 1950 júniusában. Daczó Katalin újságíró jóvoltából birtokomba került egy *Felcsíkon új győzelem született* című újságcikk a Romániai Magyar Szóból, „amely arról értesíti az olvasókat, hogy a csíki kulákok és az egyházi reakció minden kártevő erőfeszítése ellenére megalakult a kollektív gazdaság. Végig a csíki medencében – írja szerző – gyorsan terjedt el a hír.” Hogyne terjedt volna, amikor Csíkszentdomokos, Csíkszenttamás, Csíkjenőfalva, Csíkdánfalva, sőt még a távolabbi Csíkmadaras lakossága is tudta, hogy milyen küzdelem előzte meg a csíkkarcfalvi kollektív gazdaság megalakulását. „A zsiros parasztok és a klerikális reakció évek óta szívós aknamunkával a maga szilárd támaszpontjává szerette volna kiépíteni a felcsíki medencében központi fekvésű Csíkkarcfalvát. [...] ortvámadásokkal, lelki terrorral harci álláspontot szeretett volna kiépíteni belőle [...] Csíkkarcfalva egyik legszebb kétemeletes épületén vasárnapról kezdve vörös tábla hirdeti, hogy kártyavárként omlott össze a sötétség lovagjainak mesterkedése, megalakult a Vörös Zászló kollektív gazdaság.”

Hát nem megmondta Gheorghie Gheorghiu-Dés elvtárs? Mert „Tudnia kell úgy az alcsíki, mint a felcsíki dolgozóknak, hogy egyedüli helyes út, amely a bőség és a jólét felé vezet, nem lehet más, mint a nagyüzemű szocialista mezőgazdálkodás, amely szükségszerű és elkerülhetetlen a társadalmi fejlődés során...”

A csíki földművesek is meg kell, hogy értsék azt, hogy a szocializmus teljes győzelme hazánkban csak akkor valósulhat meg, ha a falvakon is felépül a szocializmus. A munkásosztály, akárcsak a dolgozó parasztság és az értelmiség létérdekei a haza megerősítésének és felvirágztatásának érdekei megkövetelik az erős, szocialista gazdaság létrehívását.

Alcsíkon, Csíkbánkfalván is sikerült megalakítani a „Vörös Partizán” nevű kollektív gazdaságot, amelybe 35 család lépett be 68 hektárnyi szántóbirtokkal, 58 hektár kaszálóval. A tagok 3 lovat, 2 ökröt, 10 tehenet, 1 bivalyt vittek a közösbe. 16 szekér, 6 járom, 7 eke, 3 kapagép, 1 malom, 1 cséplőgép, 25 lánc, 4 kötél gyűlt a szerszámrészelegre. Bánkfalva után következtek a csíkve-rebesi „Vörös Csillag”, a tusnádi „Lenin Útja” (e kettő később egyesül), a csík-kozmási „Augusztus 23.”, a csíkdánfalvi „Új Élet”, a csíkmadarasi „Új Barázda”, a csíkszentimrei „Dózsa György” nevezetű gazdaságok. Valamennyinek a nagysága tagság és beadott birtok tekintetében hasonló volt a bánkfalvihoz. A kezdeti lendületnek nem volt érdembeli folytatása, talán még Csíkszentmártonban alakult kollektív, de egy 1959-es rajoni pártbizottsági jelentés is csak 8 kollektív gazdaságot említ 480 taggal, akik 1554 hektáron gazdálkodnak. *Ugy-e, megmondotta pártunk szeretett vezetője, Gheorghe Gheorghiu-Dés elvtárs!*

A Magyar Autonóm Tartományban ebben az időben „691 közös gazdaság volt, ebből 132 kollektív gazdaság, 557 társulás, amelyekben 77.065 család dolgozik együtt 199.083 hektár területen. Tartományunkban két rajon, Székelykeresztúr és Sepsiszentgyörgy teljesen szövetkezetesített, Udvarhely rajonban nagy vonalakban befejezték a szövetkezetesítést.” (Idézi Daczó az *Agitátorok zsebkönyvéből.*) Azok a kurva csíkiak – toporzékolhatott Banc Josif elvtárs Vársárhelyen. Ott. Fent a pártnál.

Ezekbe a kis kollektív gazdaságokba általában a nincstelen vagy szegényebb gazdák léptek be, a módosabb gazdákat pedig a zsarolás ezerféle változatával kényszerítették legalább birtokuk kisebb hányadával a közösbe, de jelentős volt azoknak az állami alkalmazottaknak a száma is, akik földbirtokkal rendelkeztek. Elegendő volt egy fenyegetés, hogy kirúgják állásukból, sírva és dalolva írtak alá. És a közöshöz csatolták az elkobzott, gazdátlan vagy örökösök nélküli, államosított földeket is. A nincsteleneket és a szegény gazdákat nem kellett sokat győzködni, még a tetveik is táncoltak, hiszen a közös birtokot a falu legkiválóbb termőterületeire tagosították, amelyek még hitvány gazdálkodás mellett is jól teremtek. Volt is nem egy botrány a földcserék miatt, a vasárnapi bálokon, a kocsmában emiatt sokszor csattant a pofon, villant a bicska. A közöst az állam is támogatta. A tagok csökkentett, kisebb adót fizettek, mint az egyéni gazdák, a mezőgazdasági gép- és traktorállomások kedvezményesen dolgoztak a közös gazdaságokban, s az állam nemegyszer adott kedvezményes vagy vissza nem térítendő hitelt is.

Azért mégsem volt annyira fényes a közös jövő. A rajoni néptanács akkori iratait kutatva a levéltárban a csíkszentimrei kollektív kapcsán leltem egy érdekes adatra, egy kimutatásra azon tagokról, akiket kizártak, mert ők beadták a kilépési kérést. Sándor Gyula 3,37 hektár szántóval és 2,34 ha kaszálóval lépett ki, és még 20 000 lej kártérítést is kapott. Kolumbán Lajos szintén kilépett. Mindez 1953-ban történt, mert ekkor járt le az a három év, ami után az akkori alapszabályzat szerint ki lehetett lépni. Az alapszabályzatot közben megváltoztatták, törölték ezt a passzust, de országszerte mégis tömegesek lettek a kilépések.

Megfélemlítés, verés, zsarolás, kényszerszermunkára ítélet, a leghetlenebb éjszakai órákban zörgetés az ablakokon, falhoz rendelés, vigyázzba állítás a néptanácsnál vagy a milícián. A terrornak a legkülönbözőbb változatait alkalmazták ezekben a kezdeti hónapokban, időkben. Az évre már nem

emlékszem pontosan, de valamikor '53-'54 nyarán rokonaim elvittek a háromszéki, kicsi Petőfalvára, hol már működött a közös, s ahol az öregek sokat meséltek a környéken történt atrocitásokról. Féltek, nagyon féltek. Ezért álltak be. Ma is élénken él emlékezetemben, amit Sepsigidófalváról meséltek, amelyet körülfalt a katonaság, a faluban a milícia rohamosztagai lövöldöztek, több embert ki is végeztek 1950-ben. De más falvakban is történtek borzalmak, sok családot Dobrudzsába deportáltak, másokat börtönbe zártak. A gidófalvi eseményeket '90 után néhai író társunk, Balogh László írta meg dokumentumregényében. Innen tudom, hogy a falu a deportálandók védelmére kelt, összecsaptak a kirendelt milicistákkal. Az összecsapás során Jancsó Vilmost és Zsigmond Andrászt lelőtték.

Az atrocitások országos méreteket öltöttek, talán ezért állítják le ősszel egy időre az erőszakos kollektivizálást. Új taktikát keresett pártunk és államunk.

•

*Már csak cövek jelzi a mezsgyét
az aprócska földek között,
roggyanó jel, holnap már emlék,
előnti a lüktető zöld,
a felszökkenő búza, árpa,
a napraforgó-rengeteg,
hol volt a jel, holnap hiába
keresnéd, itt már nem leled.*

*Törjük a tüskés mezsgyeárkokat,
pusztul a dudva, a bozót
százados köves vakvilágot
szagatnak szét a traktorok.*

.....

*Hány kéve fulladt vaksötétbe
tövissek, burjánok miatt.
Hiába szikrázott a nap!
Gondunk a végtelen határból
csak a barázdákat fogta át, –
vaksi mezsgye tépte zilálón
életünk arany asztagát.*

*Mezsgye, bozót, nyulak tanyája –
ha csak gyereklepedőnyi volt,
akkor is egy darabba vágva
már tíz, már száz, már ezernyi hold!*

.....

*Százezernyi szekér csikordul
volt mezsgyék termése alatt,
faluk szárnyalnak ki a porból,
vetkőzik régi rongyukat...*

Kórusban szavaljuk a tananyagból Létay Lajos *Egy földműves társulása* című versét az iskolában a rajontól kiküldött elvtárs tiszteletére. Ő azért jött közénk, hogy meggyőzzön a társas gazdaságok feletti üdvözítő voltáról, hogy majd az iskolából hazamenve mi is meggyőzzük szüleinket. Talán el is hittük

neki előterjesztését, hiszen olyan érdekesnek, logikusnak, igaznak tűnt az egész, de nem hiszem, hogy sokan akadtak volna közöttünk, akik apjuk, anyjuk elé merészkedtek volna a belépésre buzdító javaslattal. Hogy milyen hülyeségeket tanítanak nektek – mondta édesapám –, amikor felmondván a napi leckét, elszavaltam a Létay-verset. A rajoni elvtárs előadásáról ezek után meg sem pisszentem. Pedig olyan okos vala az elvtárs.

„Ha megvizsgáljuk a szétaprózott kis parcellák helyzetét, azt látjuk, hogy az átlagtermések csökkenésének egyik oka, hogy itt nem lehet a korszerű mezőgazdasági gépeket használni, és nem lehet alkalmazni a fejlett agrotechnikát. A szétaprózott parcellák szélein 20-30 cm széles barázda keletkezik, amely elválasztja az egyik parcellát a másiktól. (Komám! A hétszentségit! Megint elszántottál a földemből. A csárdaslábú istenit az anyádnak! Az én földem három vilányele széles vót, a teéd négy. Most az enyém kettősfél, a teéd négynél es ölesebb, ha ebbe a szenthejbe vissza nem szántod, itt ütöm beléd a vellát! – történet a nép ajkáról a szerző gyűjtéséből.) Ezek a barázdák jórészt csak gyom terem, alatta pedig egerek és más állati rágcsálók tanyáznak, melyek a termést károsítják. Ha számítást végzünk, akkor döbbenünk rá, milyen veszteséggel jár az egyéni kisparcellás gazdálkodás. Például Tusnádon 11 573 parcella van. Egy földparcella melletti sávot 30 cm-nek véve, s a hosszúságot 100 méternek – vannak 2-700 méteres parcellák is –, akkor is egy földparcellához tartozó barázda területe 30 négyzetméter, tehát $0,30 \times 100 = 30$ négyzetméter, azt megszorozva 11 573-al, a parcellák számával, 35 ha terméketlen területet kapunk. Dánfalván még rosszabb az arány, mivel ott a parcellák száma 13 172. Rajonunk területén 214 119 parcella van, amelyeknek barázdái 642 ha területet foglalnak magukba, amelyeken csak gyom terem. Ha ezen a területen hektáronként átlag 2000 kg-s búza- vagy rozstermést érnénk el, akkor 1284 tonna kenyérgabonával termelnénk többet évente, ami elegendő lenne 7704 dolgozó évi kenyérszükségletének fedezésére.

Ehhez még hozzájárulnak a barázdákról a kultúrnövények közé jutott gyomok és kártevők okozta károk (Mihez? A kenyérszükséglet kielégítéséhez, Gheorghiu-Dés elvtárs?), egy barázda alatt ha csak 10 egérfészket számítunk évi 4-5-szöri szaporodással, rajonunk területén 42 800 000, tehát községenként 1 800 000 egérnek adunk lehetőséget a termények pusztítására. Ha egy egér csak 10 dkg gabonaszemet pusztít el, azt jelenti, hogy községenként 1,7 vagon, rajonunk területén 42,8 vagon kárt tesznek az egerek.”

Az anyjukat! Nagyobb kárt tesznek, mint az osztályellenség. Amint Gheorghiu Gheorghiu-Dés elvtárs megmondta, irtani kell asztot, elvtársak. Menjen ki mindenki a földjére, vigye ki otthonról a macskákat, a kutyákat, állítson egérfogókat, szereljenek fel madárijesztőket, mert nemcsak az egerek, hanem a verebek is dézsmálják a termést, vegyenek példát a pionírokról, akik a pityókabogár elleni küzdelemben vívják a harcot az amerikai imperializmussal, amelyik ejtőernyőzi nekünk ezeket a kártevőket. Elvtársak, a tanulóknak minden vasárnapra kolorádoakciókat szerveztünk, de akción kívül is állandóan figyeljük a krumplit, és találtunk is bogarat egy párat, amit el is pusztítottunk. Állandó jelleggel figyeljük, és éberem őröködünk a krumpliterületeken, hogy idejében tudjunk védekezni a bogarak és lárvák ellen. Az igaz, hogy a tanerők szabadságon vannak, de mindig van egy beosztott szolgálatos tanerő, akik megadják a tanulókkal és a pionírokkal a segítséget a kolorádóbogarak felderítésére, ha a társulás vezetősége értesíti a tanügyi kádereket, akik vasárnaponként megszervezik az akciót... Én csak arról akarom kérdezni a rajoni főagrár elvtársat, hogy ott, ahol nem harminccentis barázda van a parcellák között, hanem, mint a mi falunkban is, a dombos oldalakon, ahol teraszosítva vannak a földek, ott egy-egy parcella között két-három méteres muzsda is van, ott megszámlálták-e az egereket, és azokat a muzsdákat fel kell-e szántani, s ha felszántják,

hová menekül az a sok egér, rágcsáló, féreg, miegymás, mert ha nem pusztulnak el, akkor bújónek a faluba, a házba, békótenek a tollú ágyneműbe, s akkor az osztályharc után megérdemelt pihenésnek annyi. A nagy búzatábla közepibe sereglenek, s onnan folytatják alattomos munkájukat a dolgozó parasztság ellen. Én azért mondtam el ezt, mert az egerek, férgek, miegymás ellen nemcsak az egybeszántással kell és lehet harcolni, hanem valamilyen megsemmisítéssel is. Példát vehetnénk a kulákokról, akik ősszel, a krumpliásáskor a korótüzet egyenesen az egérfészkek felett gyújtják meg, látnák csak, mint futkosnak felgyújtva, mint cincognak, sírnak a lángoló egerek, futnának belé a vízbe, ha lenne. Én azt mondom, elvtársak, hogy tűzzel-vassal kell irtani a kártékonykodókat. Valami nagy-nagy tüzet kéne tenni...

Az előadó elvtárs megfélemedkezett a poszméhekről, amint a nagy Liszenko elvtárs megmondta, a poszméhek a felelősek a lóhere beporzásáért, a házi méhek nem. Csak ezek tudják béporozni, igen, ha az egerek nem pusztítják el a mézből kifolyólag a fészkeiket, ha egérellenség macska nincs, heremag sincs, elvtársak! És akkor hol vannak a sóskaborbolyák, elvtársak? – kérdezem én, aki tudom, hogy köztes növényei a gabonaüszögnek, ott teremnek a mezsgyéken s a muzsdákon, s akkor csépléskor csak csudálkozunk, hogy feketébbek vagyunk a kéményseprőknél az árpaüszögtől...

Eltársak, kérem szépen, azért ne öntsük ki a cseberrel együtt, a víz s a kecske es megmaradjon...! Mert az es igaz, hogy nemcsak gyom terem ott, hanem számos hasznos gyógynövény, cickafark, ökörfarkkóró, gyújtóványfű, orbáncfű, árvacsalán, lósódi, seggvakaró stb. Azt javasolom, hogy készítsenek erről is számítást, nem-e többet érnek a gyógynövények, mint az egerek okozta kár. A pionírokkal, addig is, míg egybeszántunk, ezeket a gyógynövényeket be kell gyűjtetni drága hazánk felvirágoztatásának érdekében... Vidáman köszönt a Pionír! Kedves elvtársak és elvtársnők! Mi, Csíkpálfalva község hetedik osztályos szorgalmas tanulói jelentjük, hogy sokat tettünk ebben a tanévben is a szocializmus útján menetelő népünk, szüleink, hős vezetőink terméseredményeinek fokozásáért. Amint az igazgató bácsi elvtárs mondotta, kalászbegyűjtő csoportokat szerveztünk a nyári vakációban az aratáskor elhullajtott kalászkok összegyűjtésére, aminek eredményeként 31 kilogramm kicsépelte gabonát adtunk át a szövetkezetbe, hogy több kenyér jusson asztalunkra. De mindezzel nem elégedtünk meg, gyűjtöttünk még 42 kiló szárított csalánlevelet, 35 kg rózsabogyót, 100 kg bükkmakkot, amiért annyi pénzt kaptunk, hogy vásárolhattunk iskolánk tanulóinak egy igazi, bőrből varrt futball-labdát. Ezentúl nem a rongylabdákkal, a tehénszörből összegyűrt golyókkal kell az egészséges életmódot küzdeni az ép testben ép lélekért, a szocializmus napfényes útján, hanem olyan igazi focilabdával, amilyennel Puskás kilötte a majomkapus beleit... Pionír becsületszavunkra... Harcolunk a békéért! *(Viharos taps)*

•

A kollektív gazdaságok szervezésének kudarcai után meghirdették a szovjet, TOZ típusú (oroszról: Tovaricsesztvo Szovmesztnoj Obratbotki Zemli = társulás a föld közös megművelésére) mezőgazdasági társulások szervezését, amelyek megalakítását 1952 januárjától kezdték el. Az ilyen típusú gazdaságokban a föld és a termelőeszközök magántulajdonban maradtak, s nem volt muszáj beállani a termőterület egészével. A területeket tagosították, közösen dolgoztak, a termést a beadott terület arányában osztották szét. A beszolgáltatási kvóták maradtak, némely tételt csökkentettek, emellett a beállt gazdák bizonyos könnyítéseket élvezhettek, például néhány százalékkal csökkentték adójukat, a mezőgépezés-állomások pedig kisebb béreket kértek a társastagoktól. Ez a szervezési forma egyfajta maszlag volt, a kollektív gaz-

daságok előszobája, nem csoda, ha sokan gyanakodva fogadták. Döcögösen haladt a szervezésük. Szülőfalum nem járt az élen. „Augusztus 23.” néven 1958. augusztus 23-án alakult meg ünnepélyesen. Közösen gazdálkodni tehát csak 1959-től kezdenek. 180 család lépett be 606 hektár területtel. Csíkdelnén már 1954-ben megalakult „Szikra” néven a társas, amelybe 157 család 957 hektárt vitt be. A községhez tartozó Csomortán faluban 1960-ban alakult meg a „Testvériség” nevű társas gazdaság.

Íme, a néptanácsához címzett gépirati bejelentés, amelyhez hasonló lehetett a másik két falué is:

„Pálfalva község Csomortán falu dolgozói megértve Pártunk, a Román Munkáspárt utmutatásait a mezőgazdaság szocialista átszervezésével kapcsolatosan, rátértek a szövetkezeti gazdálkodás útjára, 159 földműves család töltötte ki a belépési nyilatkozatát s ezzel falunkban meg vannak a feltételek arra, hogy a társulást törvényes keretek között felavassuk a legrövidebb időn belül.

A kezdeményező bizottság azzal a kéréssel fordul a Községi Néptanács Végrehajtóbizottságához, hogy értsen egyet a társulás megalakításával, s egyeben tolmácsolja a Román Munkás Párt rajoni Bizottságának, a Rajoni Néptanács Végrehajtóbizottságának Csomortán falu dolgozóinak ezt a kívánságát.

A társulás kezdeményezőbizottsága a dolgozók véleménye alapján »Testvériség« nevet javasolja a társulásnak.

A társulás alakuló közgyűlését 1960. március 26-án délután 2 orakor tartjuk meg a kulturotthon helyiségében.”

•

A mezőgazdaság szocialista átalakításának ezek az 1956 utáni évei számunkra, kamaszodó vásott kölykök számára egész más dolgok miatt maradtak emlékezetesek.

Az ideológiai kardcsörtetés, mint valami hidegrázás, meg-megborzongatta szülőfalunkat. A hébe-hóba megjelenő aktivisták, a falu kommunistái hiába papoltak a jövőről, hogy hát előbb vagy utóbb be kell állni a közösbe, bambultan bólogattak rá az emberek, hogy igen, igen, de ejsze jobb lenne utóbb megcsinálni az egészet, addig még az atomot is levethetik. Azt már nem mondták ki az elvtársak előtt, csak egymás között lebbentgették, a csalfa vak reményt, hogy előbb vagy utóbb jönnek az amerikaiak, amiről biztosan sejtették, hogy se előbb, se utóbb nem lesz belőle semmi.

Az ilyen-olyan gyűléseken a pálfalviakat a bezzeg, cifra delneikkel csesztették, hogy lám-lám, ők megértették az idők szavát, ni, mint szikrázik a „Szikra”, milyen terméseredményeket értek el, miután egybeszántottak, nekik több kenyér jut az asztalukra, mint a böcs pálfalviaknak. Arról már nem beszéltek, hogy a cifra delnei szikra a mező szívét, a Hosszút, a legjobb termőföldeket szántotta egybe.

Hatodik osztály elvégzése után Páll Pista barátommal munkába álltunk. Édesapámnak muszáj volt elvállalnia a delnei társulás magtárának építését. A muszáj zsarolás volt, feltétele az iparendély megadásának. Megígérték minden segítséget, különösen munkaerőben, de a társas tagjai ritkán vagy egyáltalán nem akartak építkezési segéd munkások lenni. Édesapám két inassegédjéből, Gáll Ödiből és Becze Jóskából s a két szakképzetlen Pistából állott az egész brigád. Gyenge legények voltunk mi, az osztály legkisebbjei. Ketten hordtuk, adtuk a segédek keze alá a követ, a téglát, az agyagot, kavartuk, hordtuk a maltert. A mai fejemmel azt kell mondjam, hogy szinte erőnket meghaladó volt ez a segéd munkási helyzet. Az első hetekben esténként hideg vizes borogatással próbálták anyáink enyhíteni végtagjaink lángoló fájdalmait, izom-

lázaink állandósultak egész nyárra, s ha eljött a hajnal, sokszor sírva indulunk gyalog Delne felé, szégyenlettük kimondani, hogy nem akarunk menni, nekünk nem kell ez a munka, nem kell a pénz, a kereset. Összevegyültünk a mésszel, tenyereink véresre soványodtak, csípett, égetett a verejtékünkkel elvegyült, majd a bőrünkre száradt téglapor. És a lábszárán annak, aki hátul fogta a malterhordó ládát, a falra fektetett meredek pallón felkapaszkodóban végigömlött a malter, megtelt a bakancsa meszes habarccsal. Ha édesapám nem volt jelen, a két, nálunknál csak három évvel idősebb huncut inas hol ezzel, hol azzal basztatott, állandóan kiabáltak a malterért, a tégláért. Telerakták a malterhordó ládát. Na, vigyétek, mondták röhögve. Ha pedig csak félig raktuk, abban sem volt köszönet, mert akkor többször kellett felkapaszkodnunk a pallón. Legalább ennyire nehéz volt a malter elkészítése és megkavarása is. A homok–mész–víz összekavarása pépessé sűrűsödőben egyre nehezebb volt, ha haladni akartak, nekünk is segíteni kellett. Így telt el a nyár, keservesen, beleöregedtünk a segédmunkási gürcölésbe.

Már nem emlékszem, hogy azon a nyáron befejeződött-e a delnei magtár építése, csak annyit tudok, hogy a szarvazat építésén, az épület befödésén már nem napszámoskodtunk. Lehet, hogy a következő évben fejezték be. Egy néptanácsi gyűlés jegyzőkönyvében a következő szöveget olvasom a delnei magtárról: *„Zöld Dénes elvtárs hozzászólásában beszél arról, hogy bizony a magtárépítés nagy munkát igényelt, de a társulástagok lelkesen bekapcsolódtak a munkába, és odaadással dolgoztak (a bogos lófaszt, Zöld elvtárs!), aminek meg is lett az eredménye, mert nem kellett úgy elfoglalják a kulturházat, ahogy Pálfalva és Csomortán. Javasolja, hogy az elvtársak vegyenek példát Delnéről, és fogjanak hozzá a raktárépítéshez, mert igen nagy hasznát veszik.*

Székely Gyula elvtárs hozzászólásában bírálja a pálfalvi társulás vezetőtanácsát, hogy a csépléssel nem osztották ki párhuzamosan a gabonát. Csomortáni viszonylatban is el van foglalva a kulturház, és a cséplés befejeztével a különböző gabonanemeket azonnal osztják ki a társult tagoknak, és nem halmozzák fel a kultúrotthonba a gabonát.”

A néptanács végrehajtó bizottsági gyűlésének a témája a kultúr munka volt, aminek keretében jobbára a tanerőket csesztették, de lám, a fel- és alépítmény közötti összefüggések, a lét és tudat viszonyai is begyűrűznek a hétköznapokba, illetve a végrehajtó bizottsági gyűlésbe. A tudatnak piszkosan bekavar a lét, mert elfoglalta a tudat szentélyét, gabonaraktárrá silányítva azt. S akkor csudálkozunk, elvtársak, hogy az utcán a gyermekek még mindig dicsértessékekkel (NB.: Dicsértessék a Jézus Krisztus!) köszönnek. *Mi az oka ennek – kérdezi Nánán elvtárs a rajontól. Ferencz Árpád elvtárs megadja a választ: A tanulók tudományosan vannak nevelve, de a szülők részéről arra vannak kötelezve, hogy az utcán úgy köszönjenek. Javasolja, hogy ha még ilyennel találkozik valaki, jegyezze fel a nevét, hogy lehessen foglalkozni a gyerekekkel. Ladó Gyula elvtárs hozzászólásában rámutat arra, hogy a kettős nevelésnek nem a tanítók az okai, hanem még a szülőkkel nem lehetett megértetni, hogy mennyire káros a gyermekekre a kettős nevelés. A tanítók igyekezzenek minden szabad időt kihasználni, és a gyermekeket foglalkoztatni, de Csomortánban még jobban megvan a kettős nevelés.*

Ezek a maradi csomortániak! Náluk még nagy bajok vannak a tudattal. Képesek voltak átmenni Delnére a bálba, ahol elkezdtek verekedni, bicskázni, ripityára zúzták a kultúrotthont, még a padlódeszkákat is feltépték, azokkal verekedtek, igaz, hogy könnyű volt azt a százéves zsindeletetős épületet, amelybe csorgott bé a hólé, megontani, tönkretenni, használhatatlanra ontani, úgyhogy Zöld elvtárs ne hányja a szemünkre a gabonátárolást a kultúrházakban. Ők azért nem tárolhatták a gabonát a kultúrotthonban, mert Delnén máma nincs is olyan, mint kultúrotthon. De ha nem tették volna tönkre a vere-

kedésben a csomortániak, akkor sem lehetett volna oda gabonát hordani, mert a kántor kocája a színpad alá bémalacozott. Sokat kell még fejlődjünk, elvtársak, amíg a csomortáni legények leszoknak a verekedésekről, a bicskázásról, a túlzott alkoholfogyasztásról. Mert ez az oka mindennek, rászáll a köd az agyukra, s akkor se Isten, se ember. Szegény Balló Ferit, az Európa-bajnok birkózót, aki itthon volt akkor, s csendesítette a verekedőket, el akarta választani őket egymástól, jót akart ő is, de vagy tíz helyen megsúrták. Ez a hála, amiért mint élsportoló világhíressé tette a falut. Meg kell értetni, elvtársak, a dolgozókkal, hogy a szocialista erkölcsből idegenek az ilyen reakciós cselekedetek, s hogyha még sok ilyen burzsoá-földesúri szenvedélynek hódolnak egyesek, úgy lesújt rájuk a proletárdiktatúra, a munkásosztály vasökle, mint a pinty, holnap-holnapután attól fognak koldulni.

•

A csomortáni legények, élükön a rezesbanda trombitásával, egy évvel későbbi nyári vasárnap délután Pálfalvára is levonulnak a kultúrház megrongálásának céljából. Mert asztot nem lehetett elviselni, hogy a bőcs pálfalviaknak vadonatúj, gangos, emeletes, nagyszínházi előadásra is alkalmas mívelődési palotájuk legyen. Vak Karcsi, a borzsovai primás világtalan szemét a mennyezetre emelve, hajlongva, jobb lábával a taktust verve, egész valójával átélve bandájának zenéjét, éppel asztot húzta és énekelte, hogy enyém a legszebb lány szereleme, enyém a legszebb rózsaszál, amely az utcasarkon áll, amikor a nagyteremben keringőző fiatal párok hirtelen leálltak, mert az előcsarnokban nagy tumultus, ordításoknak, csattogásoknak, piff-puffoknak csatazaja támadta. Vak Karcsi, mint akinek nagy tapasztalata vala az ilyen helyzetek kezelésében, pillanatra felkapta a vonóját a hegedűje húrjairól, majd belevágott a legmélyebb hangba, s elkezdte szaporázni vadul a csárdást, vagyis hogy jegenyefán fészket rak a csóka, barna kislány tanított a csókra... Nem tudni, hogy ennek a hatására-e, vagy valamilyen nagyhangú, kacskaringós káromkodás következményeképp az összeakaszkodott, egymást püfölő tömeg kitódult a főtérre a lájbitépés általánossá tételének a szándékával, mely szándék oly kérészetű levett, hogy a bicskák előrántására sem maradt idő... Mit akarnak ezek a fapipás csomortániak, kérdezték a főtér távolabbi részében álló idősebb, lassan a vénlegénység felé ballagó férfielemek, csak nem rombolászni, mint Delnén tevék? No, megállj, Kovács Lajika, egy nagy erejű, öles vállú vasmunkás – mintha egy fűzfaágat – a Remete patak martjából kitépett egy másfél-két méter hosszúságú, karvastagságnyi cöveket, meglóbálta a feje fölött, s az anyátok hétszázát felkiáltással elindult a randalírozók felé... Adok én nektek kultúrházrongálást! Arra már a krónikamesélő sem emlékszik, hogy egyáltalán ütött-e azzal a cövekkal, de az egész rohamnak nagy csend és pánikos futás lett leve az eredménye, amit később úgy emlegettek, mint a csomortániak véraláfutása. A patakpartból kitépett husángokkal az Országkerten át kergették felfele a vadonatúj kultúrházuk meggyalázására felbuzdított beözönlőket, akiknek talán ez lett a baszhattyukból eredeztetett hattyúkdala. Kisebb csetepaték, verekedések ezután is voltak a szombati, vasárnapi, ünnepnapos táncmultságokban, de a nagyobb, szomszéd középcsiki falvak közötti csetepaték, mint nem haladó „néphagyományok”, kedves elvtársak, kezdtek kimenni a divatból, ami a magasabb rendű szocialista erkölcs diadaljának kivirágozását bizonyítja, hirdeti a mi akáclombos kis falunkban is... Karcsi! Tangót, a kirielejzumat!

•

Apámnak sokáig nem tudtam megbocsátani (ha egyáltalán törődött ő az én haragommal, megbocsátásommal) azt az 1957. decemberi akcióját, amelyet a lázas kultúrház-építési rohamban a családukra ömlesztett. Egy kora hétköznapi alkonyaton fogta magát, s kivezette az istállóból fiatal, vemhes, Bimbó nevű pirostarka tehenkénket.

A kapu előtt várta az új gazda, már nem emlékszem, hogy ki volt, nem is bátorkodott bejönni az udvarunkra, én pedig toporzékolva szaladtam édesanyámhoz, hogy né, mit művelt apánk. Anyám sorsába beletörődve próbált megvigasztalni, hogy hát azért kényszerült apád drága tehenünk eladására, mert a kultúrotthont januárban fel kell avatni, nagyjából el is készült, de a színpad megépítéséhez – év vége van – a néptanácsnak nincs pénze. Azt ígérték apádnak, hogy a kölcsönadott pénzt, vagyis tehenünk árát (8-9000 lej?) majd visszafizetik, s akkor másikat veszünk. (...hattjuk! Soha nem fizette vissza a rajon tehenünk árát – mert ők valának a fő hitelutalványozók –, de a pálfalvi új kultúrháznak, az akkori időkhöz viszonyítva, korszerű, egyfajta forgószínpada lett, apám „dicsőségére” s az én nagy bánatomra...)

Édesanyám, ha bosszankodott is apám cselekedete miatt, Bimbónk eladása fölött nem bántódott. Élete legnehezebb munkájától, a fejestől mentesült. Bimbónak ugyanis olyan kemény tőgye és feszes emlői voltak, vagy amint nálunkfelé mondták, olyan nehezen jártak a csicsei, hogy szegény édesanyám, különösen az esti fejésnél, sohasem tudta kifejni tisztességesen. A reggeli fejést, a kevesebb tej kifejesését még valahogy elvégezte, de este, amikor a legelőről duzzadt tőgyekkel hazajött a csorda, amikor több volt a tej, akkor szakadtak le a karjai, éles fájdalmak álltak csuklójába, homloka gyöngyözött a verítéktől. Próbáltam én is segíteni, hiszen nagybátyámnál megtanultam, de vézna, pipaszár karjaimmal még annyira sem mentem. Néha egy-két pohár pálinkáért a szomszéd férfiak, legények valamelyike kisegített, mondván, hogy azért teszik, mert ha nem fejik ki teljesen a tejet, az hosszú távon rossz lesz, mert egyre kevesebbet fog adni Bimbócska. Még az is elhangzott, hogy ilyen tehenet nem tanácsos tartani; amikor tehenet vásárolnak a gazdák, nemcsak azért végeznek próbafejést, hogy lássák a hozamot, hanem a fejés könnyedségét is vergálják. (Miután megborjadzott, akkor nem volt gond a fejéssel, mert a kicsi ünő kiszopta az utolsó cseppig a maradékot. Én mind azt hajtogattam, hogy tartsuk meg azt is, akkor majd két tehenünk lesz, befoghatjuk majd anyát és lányát a járomba. De nem. Nem lehet, hiszen csak egy tehennek való szénánk terem, minden lábára egy szekér, azaz négy. A kicsi borjút levágni nem mertük, mert akkorjában azért börtön járt. Hát eladtuk.) A próbafejés mind igaz, csak hogy a mi esetünkben a vásárt kizárólag Bimbó külleme, szelídsége döntötte el, mert előhasú, vemhes üszőként vásároltuk. („Kedves elvtársak és elvtársnők, én arra akarok rámutatni, hogy kormányunknak ezen nagyszerű intézkedése a mesterséges fedeztetéssel sok megtakarítást eredményez pénzben és anyagban. De elvtársak, sokszor megesisik, hogy az ondó nem elegendő, és a nyakkendős bika elvtárs sokszor ezért nem tud beondózni egyes teheneket. S ezenkívül az es megesisik, hogy a kitűzött órára a technikus elvtárs nem jelenik meg. Elvtársak, vannak olyan tehenek, melyek 2-3-szor voltak beondózva mesterségesen, s mégsem maradtak vemhesen. Javasolom, elvtársak, hogy engedélyezzük a pálfalvi és csomortáni gazdáknak, hogy fedezni a teheneket az apaállatokhoz, vagyis a bikákhoz hajtsák...” – szemelvények a községi v. b. hozzászólásaiból.)

Én roppant büszke lettem, amikor bekötöttük az istállóba, hogy végre nekünk is van nagyállatunk, nem üres az istállónk, nem vagyunk a világ elesettjei, hogy esténként én is várhatom a csorda hazajövetelét, terelhetem be a kapunkon Bimbómat, előbb a kútnál lévő itatóvályúhoz, majd be a jászol mellé, fejés előtti csemegének sarjút, abrakot adni neki, lekefélni, pléhvakaróval le-

kaparni faráról a szarcsimbókokat, hogy ragyogjon, a legszebb legyen a tehenek népes seregletében. És jó volt az is, hogy a pásztorfogadás előtti tavaszi napokban, illetve az őszi lerekedés utáni fattyú legeltetéskor Bimbómat terelgetve mehettem én is feltarisznyálva a falu többi kölykével az erdőre, az őszi kikericses kaszálókra, a tarlókra. Mert jó volt velük lenni, velük játszani, hiszen nem akartam én „úri” fiú lenni vagy annak látszani, egy lenni velük volt a jó. Nem, nem akartam náluknál másabb, több lenni.

A mi kérészetű tehéntartásunkat a kényszerűség diktálta. A háromgyermekes családnak kellett a tej, amely rendszeres része volt a mindennapi étkezésnek, s amelyet addig valamelyik gazdától szegődtünk. Bimbó azzal is könnyített életünkön, hogy fölös tejét a csarnokba hordva biztos jogunk lett a savóhoz. Azok, akik tejet szolgáltatnak be, elsőbbséget élveztek a kazein-készítés után maradt tejsavó elosztásakor, ugyanis azok a gazdaságok, ahonnan nem adtak le tejet, csak a maradékból kaptak, ha kaptak. A disznótartást abrak hiányában ez a zöld színű lé valamelyest könnyítette.

Apám 1957 decemberében kivezette egyetlen tehenünket az istállóból. Mert kultúrházat épített, a közjó érdekében fel kellett azt ünnepélyesen avatni, mert el kellett játszania „a csizmadiát mint kísértetet”, s én azóta tudom, hogy nincs szomorúbb való az üres jászol oldalán csüngő fényes tehénlanc látványánál. Amelyet aztán lassan barnába aljasít a rozsdával testvér idő... Számomra nem volt tehát újdonság 1961–62-ben, a kollektivizálás befejezésének időszakában az üres istállója küszöbén könnyeit hullató székely gazda reménytelen elkeseredésének legendákba züllő históriája, aki káromkodva, ostorral, láncsal, vendégrúddal búcsúztatta, terelte a közös szálláshely felé jószágait.

•

Csíkpálfalván a kultúrház építésének igénye még a kicsi magyar világban felmerült. El is készült egy tervrajz, de a háború hosszú időkre keresztülhúzta az építkezési szándékot. A néptanács irattári anyagát kutatva ráleltem egy 1954. szeptember 5-én kelt „Vállalási szerződés”-re, amely a községi Néptanács és apám között kötött a kultúrház építésére. Tehát már véget ért édesapám regáti bujdosása, amelyre testvéreimmel úgy emlékeztünk, hogy évek hosszú során át tartott. Kiderült, hogy csak alig másfél évet. A Sztálin halála utáni enyhülésben, úgy látszik, „megbocsájtottak” a szervek, elfeledték, hogy miért küldték utána a fekete autót. El tudom képzelni azt is, hogy épp a kultúrház építésének okán borítottak fátylat a múltra, s jöhetett haza Moineşi-ről édesapánk.

A rossz gépirattal készült szerződés olvasása elég nehezen ment, de megpróbálom a lényegét ideírni:

Vállalási szerződés

Létrejött 1954 szeptember 5-én egyrészről Csíkpálfalvi Néptanács bizottsága másrészről Sal mon F. Imre (?) csíkpálf lvi építész között következőkben:

1/ Salamon F. mre építész vállalja T rományi Néptanács 740/49 1953 számú deviz al pján 27.000 az z huszonhétezer leiért elvállalja a csíkplfalvi kulturház felépítésének földél lá tételét mely a következő munkál tokból áll:

a/ Alap elkészítése, a fronton f r gott kővel.

b/ Téglá f lazás és kémények kir kása.

c/ Karz t és szinpad al p.

d/ Felső gerendázás, s arvat, lécezés, cseréppel v lo befedés.

e/ Lépcsők etkészítése.

2/ A Néptanács Végrahajtó Bizottsága a munkálatok előrehaladásához mérten minden hón p II-ik hetében fizeti z esedékes összeget./szombaton/

3/ A biztosítási díj t a Népt nács fizeti.

4/ A munkálatokat ellenőrzi és átveszi a Népt nács Vég. Bizottsága és z építési bizottság a kéth ti fizetéseknel.

5/ A vállalt összeg 10% ddig nem fizethető ki mig z elvált t munkál t k t h v t los n át nem veszi Rajon ált l kiküldött sz kember.

6/ Az építéshez szükséges an grol és sz kember k mellé szükséges segéd munkáról a népt nács v. Bizottsága gond skodik.

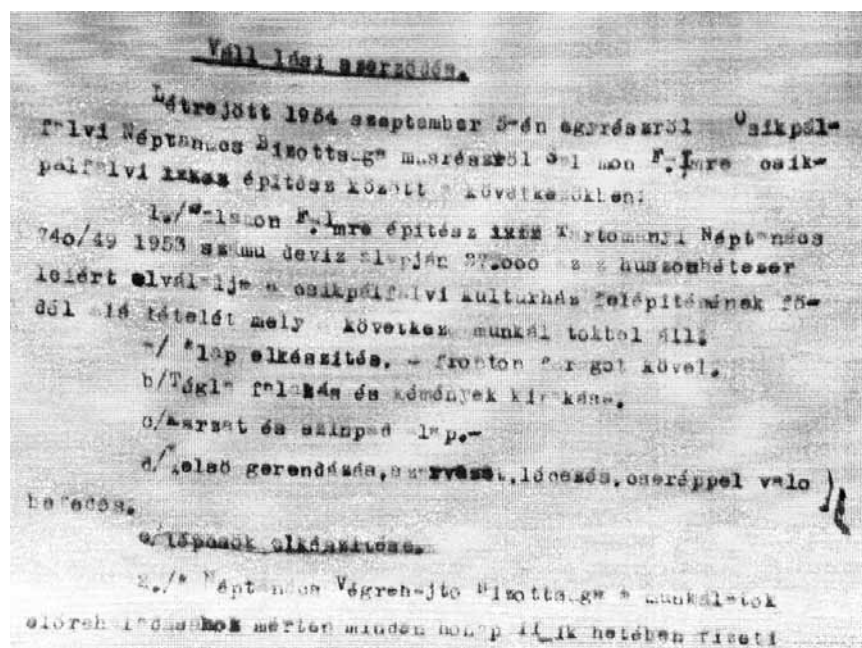
7/ Az ezzel k pcsolatos hiányosságok t köteles S l mon F. Imre váll lkozo a Néptanács elnökének jelenti, kinek intézkednie kell zonnal. kadalyok elh ritás végett a munk folytonosságot biztosí nia kell.

Jelen szerződés a m i naptól mindkét fél részéről kötelező er vel elfog dt tott és l ir tatott.

K.M. F

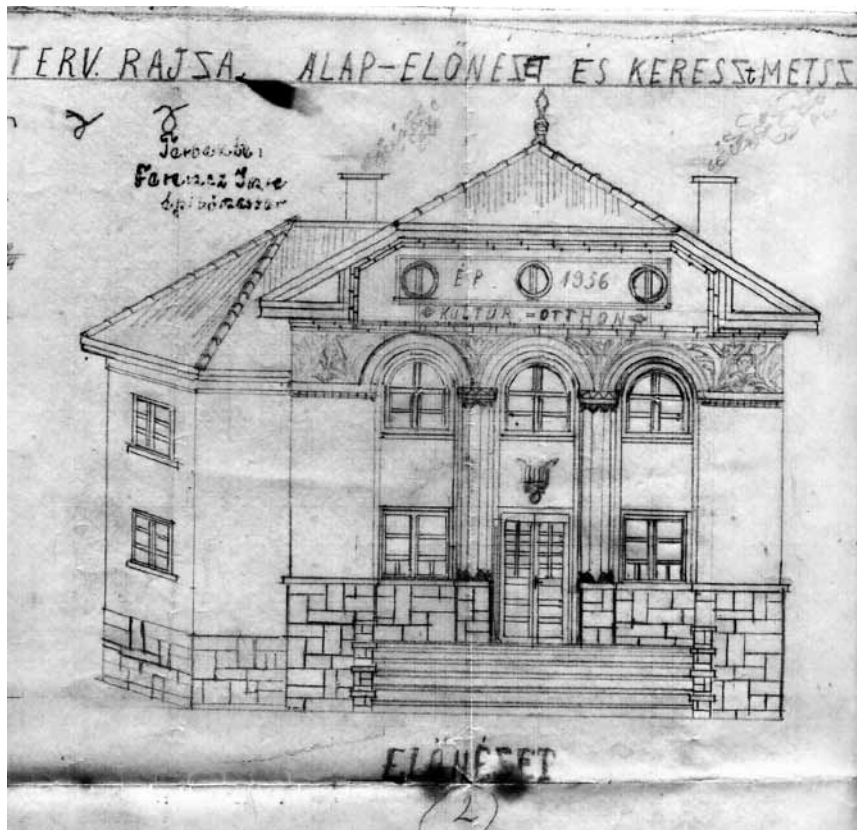
El ttünk

Váll lk zo

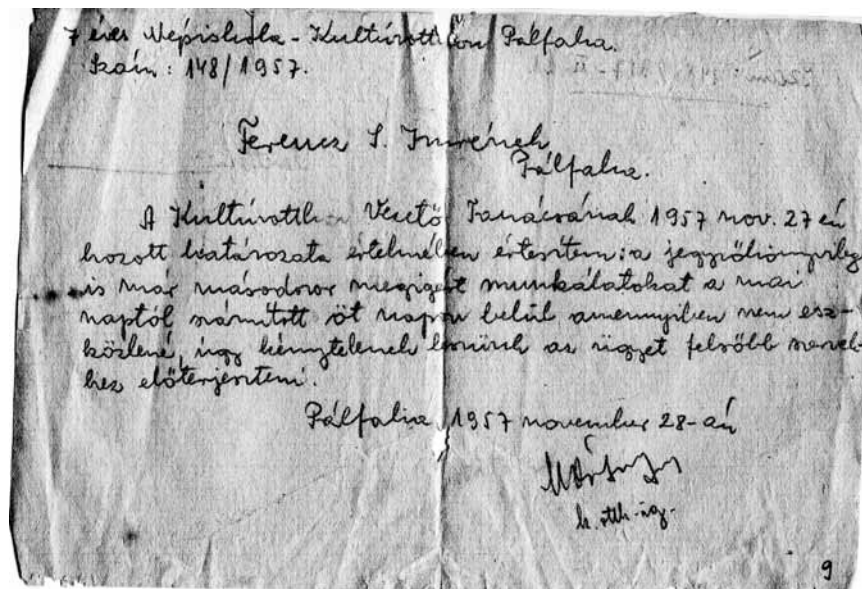
Nem értem, miért Salamon F. Imre néven kötötték apámmal a szerződést, hisz az iratok szerint Ferencz S. Imre volt a hivatalos neve, de úgy látszik, a falu köztudata a hajdani, nagyapámféle vér szerinti névre emlékezett. A szerződést akár tisztességesnek is tekinthetjük, bár a mai fejemmel azt gondolom, hogy vannak hiátusai. Példának okáért nem tiszta számomra, hogy a szakmunkásokat, a kőműveseket és az ácsokat ki fizette. Apám-e abból a szerződés szerinti 27 000 lejből, vagy a néptanács? A segédmunkaerőről a néptanács gondoskodott a kötelező közmunka révén, s az olyan is volt, mindig hiányzott valaki, valami. A szakembereket, négy-öt kőművest, ácsot bizonyos, hogy apám fizette. Ennek függvényében pedig eléggé egyértelműnek tűnik, hogy ez a kultúrházépítés nem volt egy sikeres vállalkozás. Én egy-két szóváltásra emlékszem apám–anyám között, amelynek az volt az eredője, hogy ama minden második szombati „esedékes” összeg kifizetése után apám kevesebb pénzt hozott haza, mint akármelyik mesterembere. Ne búsulj, mert a végén mindent megkapok, mondta apám. Anyám pedig azon tusakodott magában, hogyan tudja ennyire hinni, jóindulatúan lenyelni az elvtársak magyarázatait. Mindenesetre a szerződés keltezése eligazít a kultúrház építésének történetében. Arra nagyon jól emlékszem, hogy édesapám egy télen keresztül rajzolta a tervrajzokat, s ez csakis 1955 telén történhetett. Osztoznunk kel-

lett az asztalon, amely mellett tanultam. A zizegő pauszpapírokat félrebb tolvá, leckét írni az asztal sarkán, csak akkor foglalhattam el helyemet, ha apám nem volt otthon, este, estefelé. A tervek elkészítése elég sok időt vehetett igénybe, nagyon meg kellett gondoljon minden vonalat, részletet, mert az épület számára kijelölt terület behatárolta lehetőségeit. A kultúrház építésére a helyet a főtéren, a szobor mögé, a régi, fagerendás községháza helyére jelölték ki. A leendő épületet, hogy beilleszkedhessen a térbe, meg kellett törni, a nagyterem előtti emeletes részt, a homlokzatot harmincöt-negyven fokban elfordítani, ami által építészetileg tisztességes arculata lett szülőfalunk központjának. Tövissy Zsolt műépítész szerint édesapám nagyon jól oldotta meg ezt az architektúrai feladatot.

Emlékezetem szerint a régi községházát 1955 tavaszán, nyarán bontották le, hordták el a törmelékét, ásták ki az alapot. A bontás pillanatait a szélben szétszóródó rengeteg papírfecni, iratkötegek, irodakacatok tették felejthetetlené. Egy régmúlt adminisztráció emlékei, elvegyülve a káposzta és molylepketetek sokaságával, elárasztva a közeli utcákat, udvarokat, felfelrepülve lebegtek a végső megsemmisülés felé. Én egy régi, talán még Monarchia-béli iskolai atlaszt menekítettem ki ebből a zűrzavarból. A kultúrház alapjait még abban az évben lerakták, kijöttek a földből, a homlokzat faragott kőből épített része is elkészült. Az egész épület a következő év tavaszán, nyarán került tető alá. Még mi, iskolások is közmunkáztunk. Hordtuk, adogattuk a téglát, rostáltuk a homokot, kavartuk a maltert, ősz fele pedig a fedés, a tetőcserepek feladogatása a belécezett szarvazatra szinte az egész falut megmozgatta. '56 őszére az építés körül minden elcsendesedett. Nem tudom, hogy ezek után kötöttek-e új szerződést 1957-ben a munka folytatására, a belső terek bepucolására. Ha lassan is, immel-ámmal csak haladtak, de nem volt minden rendben a finanszírozással. Meg aztán más feladatokat is ráerőszakoltak apámra. Például a társulások magtárainak, istállóinak az építését.

A helyzetet jól jellemzi az a kézzel írt felszólítás, amelyet Márton Ferenc tanító bácsi mint kultúrrotthon-igazgató intézett apámhoz 1957. november 27-én, amelyben megfenyegeti, hogy amennyiben nem folytatják az építkezést, azaz, ha nem eszközlené „a jegyzőkönyvileg is már másodszor megígért munkálatokat”, kénytelenek lesznek a „felsőbb szervekhez” fordulni.

Hogy az akkori időkben mit jelentettek ezek a „felsőbb szervek”, arról jobb nem beszélni. A proletárdiktatúra, kéz a kézben az osztályharc, beberontott a házakba, valamiféle alattomos félelem, az idegekbe felszivárgó aggodalom, gyanakvás igazgatta az emberek mindennapjait. '56 októbere után még nyomasztóbbá vált a közhangulat. Mit tehetett volna a szegény pal-
lér? Összegyűjtötte a segédjeit, a falu mesterembereit, kőműveseit, ácsait, lakatosait, asztalosait, kerekeseit, s nekiálltak befejezni, használatra alkalmasnak tenni a templom után a falu második legfontosabb középületét. S ki-
vezette istállónkból Bimbót.

A kultúrházat 1958 januárjában avatták föl, egy héttel január 25., a falubúcsú, Szent Pál megtérésének ünnepe előtt. Jaj, arról szó sem lehetett, hogy a két ünnepet egy kalap alatt szervezzék. Milyen is lenne a szocialista kultúra hajlékának az avatása olyan napon, amikor boldog-boldogtalan a déli ünnepi misére rajzik, mindenki a templom alatti téren tolong a mézeskalácsosok, a cukorka, vattacukros, papagájos jóvendómondó plánétások, simlabdások, a gyermekjátékárosok sátrai körül? Kész klerikális reakció; majd hazagyúród-
nak a nagy ebédek mellé, ahol bőven leszen pálinka, bor, danászás, a környék cigánybandái végigmuzsikálják a falut. Ismerünk olyan házat, ahol másnap reggelig cincog a hegedű. Szóval, elvtársak, ezekkel nem lehet elvegyülni, mert mi haszna lesz, ha az esti ünnepélyre, a szalagvágásra odatöreklik bor-
gőzősen, seggrészezen. Az ilyen népek mit fognak megérteni pártunk üzené-
téből, vívmányainkból, amelynek kézzel tapintható bizonyítéka ez a csodála-
tos hajlék, a szocialista kultúra jóvendő, csíkpálfalvi fellegvára?! Nem és nem.
Nem vegyitünk. Úgy igyekezzenek az elvtársak, hogy egy héttel a búcsú előtt
készzen kell állnia az avatásra...

A közösség még egyszer fölmutatta az összefogási képességét. Decem-
berben, de különösen január első heteiben, aki tudott mozdítani valamit, ott

volt. Volt, aki egy ölelés tűzifát hozott, mert tüzelni kellett, hadd száradjanak a falak. A belső terek nagybani, durvázó vakolásával még az őszön, a nagy hidegek beállta előtt végeztek, de a simítás, az oszlopok, a párkányok, a nyílászárók bepucolása, meszelése, kifestése, a belső, emeletre, a karzatra vezető lépcsők öntése már kemény téli fagyok idején történt. Ha csak annyit segített valaki, hogy éjszakára szolgálatot vállalt, tüzelt, táplálta a dobkályhákat, az is segítség volt. Az asszonyok a függönyöket varrták, hímezték, pucolták az ablakokat, festették a hajópadlót. Sántha Jenő bácsi a szeredai villanytelepről nagy teljesítményű akkumulátorokat szerzett, és két teherautó-reflektort, a karzatról világítván a színpadot. Mert Iljics lámpái még nem gyúltak ki a mi kis falunkban. Villany abban az időben még nem volt. A világítást a kisebb termekben petróleumlámpákkal oldották meg, a nagytermet pedig nyomás alatt működő, benzines Petroluxokkal, amelyek mellett állandóan résen kellett lenni, mert a legváratlanabb pillanatokban borultak lángokba. Kopacz Gabi azonban aránylag jól karbantartotta a benzines fényforrásokat. Mindenkinek akadt munka, nem is kevés... Élénken él emlékezetemben édesapám alakja, amint a színpad fölötti homlokzaton a domborművet, a tulipáncsokrokat, a múzsák hárfáját mintázza, faragja. És mindez nem volt elég. Nem volt elég az egész napi, fizikailag és idegileg is kimerítő munka, mert este színdarabpróbára kellett menni. Az iskolában lévő régi színpadon készülni az avatóünnep utáni bemutatóra. A közkívánat a *Mária főhadnagy* mellett tette le a voksát, de hát azt nem engedélyezték. Lebstück Mária legendás történetét, aki Lebstück Károly néven az 1848-as bécsi forradalom leverése után csatlakozott a magyar szabadságharchoz, túl magyarnak, nacionalistának ítélték a szervek. Nem kellett Huszka Jenő operettje. Maradt Szigeti József népszínműve, a *Csizmadia mint kísértet*. Apám a suszterinast játszotta. Én az egészből csak arra emlékszem, hogy a publikum vastapsa közepette egy csizmasámfával ide-oda hadonászik, kergeti a kísértet, aki a fiatal szerelemes pár boldog egymásra találása ellen ármánykodott, a szép leányasszonyt (vagyis a mi első tanító néninket) az inasnál rangosabb kérőnek akarván kezére játszani...

Az avatóünnep fénypontja előtt azonban voltak szónoklatok. Egy elvtárs a rajontól dübörgött ékesen, a néptanács elnöke is felolvasott valamit, beszédüket falunk öreg tanítójának, a nyolcvanas éveiben járó Péter Sándor tanító bácsinak százszoros ódája koszorúzta be. Aztán bál, muri reggelig. És még tovább. Egy hétre rá falubúcsú, Szent Pál megtérésének ünnepe. Közkívánatra *Csizmadia* s aztán a bál. És bál hétfőn is, Kicsi Szent Pálkor, ekkor ütötték nagykorúvá a sor alá éretteket. Bál kedden a fiatal házasságok szervezésében, majd a sor alá érettek rendeznek reggelig tartó mulatságot. A csíkpálfalvi búcsús ünnep mindig is hosszan tartó, többnapos volt, mert a tél közepén, a legnagyobb fagyok idején más dolguk nem volt az embereknek, ideje volt a mulatásnak, a farsangnak, mert nem várta sürgős mezei munka a népeket, csupán a háziállatokat kellett ellátni reggel-este, javíthatni tavaszra a szerszámokat, városi munkára sem jártak még tömegesen a népek. Irigykedtek is a környékbeli, akiknek nyári napokra estek a szentjeik, szűkre szabott a dínomdánom. Ebben a kéthetes pálfalvi ereszedelahajamban azonban volt valami végzetes, valami vígan halunk meg hangulata a kacagás mögötti sírásnak, nem tudták, de sejtették, tudatuk mélyén érezték, hogy az a világ, az életforma, amelyben eddig éltek, végzetesen a múlté, Atlantiszként süllyed lassan a gyökerek alá.

Az új kultúrotthon felavatása után megpezsdült a kulturális élet. Egymást érték a Csíki-medence falvainak vendégszereplései. Szinte minden hétvégére jutott egy színjátszó csoport, de az állami színházak, a sepsiszentgörgyi, a marosvásárhelyi színház és a virágkorát élő Állami Székely Népi Együttes is vendégszerepelt a kicsi falu színpadán. A helyi, de főleg a rajoni pártszervek

azonban mégsem voltak elégedettek, mert ezek csupán a szórakozást szolgálták, nem az új ember nevelését, főleg nem a falu szocialista átalakítását. Lám, Delnén nincsen kultúrotthon, az ottaniak mégis megértették az idők szavát, már 1954-ben megalakították a Szikra nevű társulást, ellenben Pálfalva és Csomortán népe milyen maradi és milyen reakciós, sehol semmi. Rá is szállnak mindkét falura. Időről időre agitációs csoportok lepik el, házról házra járnak, szónokolnak a barázdák eltüntetésének hasznosságáról, a gépesítésről, a nemesített vetőmagvakról, a nagy Szovjetunió szocialista mezőgazdaságáról, s a jóisten tudja, még mikről. Ez utóbbi hathatott a legsemmisebben, mert a szovjet fogságból hazatérők elmondtak egyet-mást a kolhozokról meg a szovhozokról. A leghatékonyabb szervezési módszernek azonban a fenyegetés, a zsarolás bizonyult. Pálfalván végül 1958. augusztus 23-án megalakul a társulás, amelybe 180 (?) család lép be 606 hektár földdel, ami az összes szántó birtoknak talán egynegyede. Egybe is szántják már ősszel a falu birtokának a legjavát, a Nagymezőt, a Hosszút, a Kaszát, a Vereskertet és a Vízremenőt. Egy parcellát be is vetnek az államtól kapott vetőmaggal, a híres szovjet fagyűrő Bezosztája fajtájú őszi búzával. Botrány botrány hátán, a földcserék miatt minden napra jutott konfliktus, hiszen aki nem állt be, annak is a közöshöz szántották a földjét, s valahol a dombtetőkön mértek neki birtokot. És akinek csak a hegyen, a dombokon volt birtoka, azon vette észre magát 1959-ben, hogy a Nagymezőn arat. Ez már harc volt, ha nem is az agitátorzsebkönyvekben leírt osztályharc, de a gyűlölködésnek, az irigykedésnek, a haragnak az általános iskolája. Tovább kell tehát fokozni az ideológiai harcot, a kultúrmunkát pedig még inkább a tömegek szocialista nevelésének szolgálatába kell állítani. Ezt tükrözi a községi néptanács végrehajtó bizottságának egyik gyűlése is, amelynek egyik társjelentésében azon veszem észre magamat, hogy mint negatív példa vagyok említve. Valószínű, hogy a nemzeti ünnep tiszteletére rendezett kultúrműsort elemezték: *„Így például a pálfalvi kultúrcsoportok nagyjából diákokból (NB.: Rólunk, már középiskolás tanulókról van szó, akiknek az őszi tanévkezdéskor kötelező volt hivatalos papírral is igazolni, hogy hasznosan töltöttük a vakációt...) álltak össze. Ezen tevékenységért dicséretet érdemelnek Csiszér Anna, Sántha Pál, Sántha Imre és Gál Ibolya. Több segítséget vártunk volna el Pál István, Bíró Ernő, Ferencz S. István és Ferencz Eta tanulóktól, valamint a néptanácsnál dolgozó ifjú tisztviselőtől, aki egyetlen próbán sem volt jelen.”* „Zöld Lajos (NB.: néptanácselnök) elvtárs kérdezi, hogy milyen létszámmal működik a dalárda. Csomortán és Delne falvakban megvan-e szervezve, és kinek a vezetésével? Javasolja, hogy a szövetkezeteknek kiadott könyv (NB.: broszúrák) kiadását céljából a tantestület tagjai a pionirokból szervezzenek csoportokat, akik házról házra járva árusítják a könyveket. A faliújság-szerkesztő kollektívát szervezzük újra, és egy jól megszerkesztett munkaterv alapján dolgozzanak. Úgyszintén szükséges volna egy karikatúra-szerkesztő bizottság létesítése is. (NB.: A jelentésben nagyon elmarasztalták Bajcsi László magyartanárt, mert nem foglalkozott a feladatkörébe tartozó agitációs brigádok szervezésével...) Az ifjak nevelése alkalmával foglalkozzunk a hazaszeretetre való nevelés kérdésével is. Továbbá javasolja, hogy a sportpályát sürgősen létesítsük meg az országkertbe, és a Sántha Lajos és Ferencz Imre (NB.: kulákok) által eltagadott területekből a cserét ejtsék meg.” „Márton Ferenc (NB.: iskolaigazgató) hozzászólásában rámutat, hogy jelenleg a dalárda 40-50 taggal működik, de nem állandóak, ami nagy nehézség számára a szolamok betanításánál. Tömegdalokat is tanítunk, ami, látom, nem nagyon tetszik az ifjaknak. Hiányzik az ellenőrzés a néptanács v. b. és a pártbizottság részéről, amit jó néven vennénk, mert látnák az ifjak, hogy nem csak mi szorítjuk a kultúrmunkára, hanem a néptanács és a pártbizottság is. Most az utóbbi időben a rajoni szervektől kapott ellenőrzés alkalmával is a rajoni szervek megalégedésüket

fejezték ki a kultúrmunkával kapcsolatban, azonban helytelen volt Bodó elvtársnak az a kijelentése, hogy miért nem tanítunk csak egyszólamú énekeket. Gondolja, hogy a pálfalvi ifjak nem képesek arra, hogy betanulják a többszólamú énekeket? Javasolom, hogy a jövőben azon ifjakat, akik nem játszanak a színjátszó csoportokban, azokat ne válasszák be mint rendezőket, hogy ezen keresztül is érezze, hogy elsőrendű feladatnak tekintjük a kultúrmunkát. Továbbá javasolja, hogy ha az ifjak a néptanácshoz jönnek, beszélgessenek el velük, kérdezzék meg, melyik kultúr csoportnak a tagjai, és akik nem akarnak egyáltalán tevékenykedni, azokat hívassák be a néptanácsba, és az elnök elvtárs személyesen foglalkozzon velük.” „Ladó Gyula (NB.: községi párttitkár) elvtárs kérdezi, hogy milyen tankönyvek hiányoznak még, s a begyűjtött hulladékanyagok el vannak-e szállítva, és ha nincs, milyen intézkedéseket vettek azok elszállításra? A nyár folyamán begyűjtött kalászt melyik gépnél csépezték ki? A kultúrtevékenység a lefektetett munkaterv szerint folyik-e? A művelődési körök taglétszámát tudja-e az igazgató elvtárs? Vállalja, hogy a sportpálya létesítése érdekében felveszi a kapcsolatot a rajoni néptanáccsal.”

„Szentés Árpád, a kultúrotthon igazgatója a feltett kérdésekre megadja a választ. Továbbá hozzászólásában rámutat, hogy a hozzá tartozó falvakban szakember hiánya miatt nem működnek az agrotechnikai körök. Javasolja a végrehajtó bizottságnak, hogy vegyék fel a kapcsolatot a rajoni mezőgazdasági osztállyal azon célból, hogy biztosítsanak ide is szakembert. Megemlíti, hogy a könyvtárban szükséges lenne egy könyvtári üveges szekrény, úgyszintén a kultúrotthonok tűzifával csak január 1-ig vannak ellátva, ha nem gondoskodik a végrehajtó bizottság a további ellátásról, akkor minden kultúrélet megszűnik január 1-vel, tűzifa-hiány miatt.”

Csak a legjellegzetesebb szövegeket idéztem ebből a nagy, kultúrmunkával, ideológia-neveléssel foglalkozó ülésből, amely terjedelme folytán a többi ülésekhez viszonyítva talán fontosabb, jelentősebb volt abban az évben, mint a többiek. A jegyzőkönyvben sehol sincs nyoma, de valahol ott lappanghatott megszervezésének hátterében egy, az egész falut megrázó tragédia, egy gyilkosság is, amely nem volt mentes az „osztályharcos” felhangoktól sem.

